

5. SIVISTYSLIITON RINNALLE AKATEMIA

Sisällissota kauhuineen jäi 1920-luvun edetessä vuosi kerrallaan kauemmaksi, vaikka se kaikkine seurauksineen edelleen antoikin suomalaisen yhteiskuntaan vahvan perussävyyn. Yhä useammat vangitut punaiset pääsivät vapaaksi tai ainakin ehdonalaiseen vapauteen, mikäli vain selviytyivät pakkotyölaitoksista hengissä. Monet palasivat mukaan järjestötoimintaan, jotkut taas eivät enää lainkaan tai sitten hyvin rajallisesti, kuten esimerkiksi Edvard Valpas-Hänninen. Töitäkin riitti työläisille, ja vähitellen palkan reaaliarvo alkoi saavuttaa ensimmäistä maailmansotaa edeltäneen tason. Maaseudulla pitkään kyteneet ristiriidat alkoivat vähitellen lieventyä torpparilain ja maanhankintalain seurauksena.

Valkoinen Suomi¹ muisti monin arvokkain muodoin sodan yksittäisiä tapahtumia ja uhrejaan, mutta hävinneen työväen puolella sellaiseen ei ollut ainakaan julkisesti kovin paljon mahdollisuuksia. Oli pikemminkin päinvastoin. Omassa joukossa, kotona tai työväentalon seinien suojassa, oli kuitenkin jollakin tavoin mahdollisuus muistaa ja muistella raskaita menetyksiä.²

Elämää elettiin kuitenkin eteenpäin samassa ristiriitojen ja jännitteiden Suomessa, sillä sehän oli ainoa mahdollisuus. Suojeluskunnista muodostui käytännössä jokaiseen kuntaan ensisijaisesti työväkeä valvova ja, kuten se porvarillisella puolella nähtiin: yhteiskuntarauhaa turvaava tekijä. Käytännössä vasta toissijaisesti ne vahvistivat tuoreen tasavallan maanpuolustusta. Järjestäytynyt työväki koki ymmärrettävästi suojeluskunnat vastapuoleksi. Siinä ei ollut muulle sanalle sijaa. Monet äänestyskamppailut käytiin kunnallispolitiikassa porvarillisten ja työväen edustajien kesken kuntien myöntämistä toiminta-avustuksista suojeluskunnille ja niitä tukeneille Lotta Svärdin osastoille.³ Niissä valtuustosalien otteluissa tarvittiin myös sitä kunnallisasioiden osaamista ja vaikkapa myös neuvottelutaitoa, mitä TSL:n avulla oli kursseilla ja koulutuksessa mahdollista hankkia.

Päätösvalta liitossa

¹ Nopeasti koottu vapaussotakirjallisuus ja yksipuoliset, kärjistetyt muistelmakuvaukset punaisesta terrorista pohjustivat tarkoituksella valkoisen Suomen muotoutumista ja vapaussodan käsitettä. Voittajat ottivat haltuunsa ”muistamisen julkisen tilan”. Punaisen puolen muistojen järjestelmälliseen keruuseen päästiin vasta 1960, kun TSL:n aloitteesta perustettiin Työväen muistitietotoimikunta. Se julkaisi sitten keruutuloksia useina antologioina (Hentilä 2018a s 73, 125; ks. myös Hentilä 2018b esim. s 332–336).

² Ulla-Maija Peltonen: Sisällissodan muistaminen, teoksessa Sisällissodan pikkujättiläinen, s 464–466; ks. myös Hanne Koivisto: Nuoren valtion avohaavat, teoksessa Maamme. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoria. Toim. Marjo Kaartinen, Hannu Salmi, Marja Tuominen. Helsinki: SKS 2016 (Hanne Koivisto 2016a), s 21–23. – Vuoteen 1929 mennessä pystytettiin 333 sankaripatsasta kaatuneille valkoisille, ja toisaalta 11 paikkakunnalla tehtiin muistomerkki surmansa saaneille punaisille sekä viitisenkymmentä epävirallista. Aina vuoteen 1941 saakka punaisten hautamuistomerkkejä vuoroin pystytettiin ja yleensä yön hiljaisina hetkinä, joskus ihan päivänvalossakin, omavaltaisesti turmeltiin tai poistettiin (Hanne Koivisto 2016a s 23).

³ Ks. esim. Tasavallan vuodet s 25–26 (Jaakko Paavolainen), s 27–28 (Yrjö Kaukiainen); Suomen historian pikkujättiläinen s 627–630 (Raimo Salokangas); Suomen työväenliikkeen historia s 134–137; esim. suojeluskuntien ja poliisin yhteistoiminnasta ks. Marko Tikka: Terrorin aika. Suomen levottomat vuodet 1917–1921. Helsinki: Ajatus 2006, s 189–196.

Pienen tauon jälkeen TSL:n jäsenmäärä alkoi kasvaa uudelleen vuonna 1924. Mukaan liittyivät heti vuoden alusta Suomen kirjatyöntekijäin liitto sekä heinäkuun alussa Sosialidemokraattinen raittiusliitto ja Sosialistinen nuorisoliitto, joka pyrki jatkamaan edellisenä vuonna lakkautetun vasemmistolaisen nuorisoliiton jalanjäljissä.

Seuraavan vuoden 1925 alussa mukaan tuli Työväen Akatemian kannatusosakeyhtiö ja vuoden 1926 alussa Työväen esperantoliitto. Heinäkuun alussa 1927 jäseneksi hyväksyttiin sosialidemokraatteja lähellä ollut Pienviljelijäin liitto. Toisaalta jäsenmäärä jälleen supistui, kun viranomaiset lakkauttivat poliittisista syistä heinäkuussa 1926 Sosialistisen nuorisoliiton. Kun Työväen esperantoliitto puolestaan tuli jäseneksi, siirtyivät uuteen keskusliittoonsa yhtyneet paikalliset esperantoyhdistykset Unueco ja Antauen pois TSL:n jäsenyydestä.⁴

Jäsenjärjestöjä oli esimerkiksi vuoden 1927 lopulla 17 ja niiden yhteenlaskettu henkilöjäsenten määrä oli noin 420 000.⁵ Määrää voi pitää tuon ajan Suomessa, vajaan kolmen ja puolen miljoonan asukkaan vielä vahvasti maatalousvaltaisessa maassa, huomattavan korkeana. Oli tietenkin ilmeistä, että ehkä melkoisen suuri osa jäsenyyksistä oli nytkin päällekkäisiä. Moni työläinen saattoi kuulua samanaikaisesti useaan järjestöön.

Liiton toimikunnan puheenjohtajana oli itsestäänselvyytenä jatkuvasti professori Väinö Voionmaa. Varapuheenjohtajana oli samaten pitkään, vuodet 1920–40, sanomalehdentoimittaja Yrjö Räisänen (varajäsen 1919–20). Muissa tehtävissä oli vaihdoksia enemmänkin.

Toimikunta oli pieni ja tiivis kokonaisuus. Kansanedustaja Mikko Ampuja oli toimikunnan jäsen perustamisesta aina vuoteen 1940 saakka ja toimittaja Lyyli Takki (ent. Eronen) vuodet 1921–37 sekä uudelleen pitempään vuodesta 1940. Puoluesihteeri Taavi Tainio oli toimikunnan jäsen vuoden ajan 1919–20 ja ylioppilas, järjestäjä J. H. Vehkamäki aivan liiton alkuvuodet 1919–21. Sitten varsinaisina jäseniä olivat vuodesta 1932 alkaen SAK:n sihteeri E. K. Louhikko ja Työväen Arkiston hoitaja Anna Wiik sekä vuodesta 1933 alkaen pitempään KK:n osastopäällikkö Yrjö Kallinen. Puoluesihteeri Aleksi Aaltonen oli toimikunnan jäsen vuodet 1937–45.

Toimikunnan varajäsenenä olivat pitempään tohtori Julius Ailio 1919–31 ja puutyöväen ammattiliiton puheenjohtaja, puuseppä Johan Virtanen 1919–46. Lyyli Takki oli alkuun varajäsenenä 1919–21 ja myös E. K. Louhikko 1931–32, samoin Anna Wiik 1931–32 sekä uudelleen 1940–41. Varajäsenenä olivat myös kansanedustaja Väinö Hupli 1919–30, Kansanvallan taloudenhoitaja Julius Sundberg 1920–31, TUL:n sihteeri V. J. Kostainen 1920–26 sekä 1934–36, nuorisoliittolainen Hannes Mäkinen 1921–23 ja toimittaja Kalle Kukkonen 1923–31. Toimittaja Sulo Manninen oli varajäsenenä 1931–46, voimistelunopettaja, TUL:n varapuheenjohtaja Väinö Laherma 1934–38 ja toimittaja, kirjailija Onni Haini 1938–42. Kansanedustaja Matti Paasivuori oli toimikunnan varajäsenenä vuodet 1926–34.⁶

⁴ Ks. Valavaara 1939 s 188; Valavaara 1954 s 186, 188–189.

⁵ Toim.kert. mukaan.

⁶ Nimet ja tiedot koottu Valavaara 1954 s 190.

Matti Paasivuori oli joukossa mukana vankkana lukkona ja eräänlaisena takeena sosialidemokraattisen työväenliikkeen pitkän, maltillisen ja rakentavan linjan jatkumisesta. Varajäsenyys merkitsi varmasti TSL:lle enemmän kuin Paasivuorelle. Hän oli sangen erikoisella tavalla osan vuodesta 1926 niin Suomen ammattijärjestön kuin sosialidemokraattisen puolueenkin puheenjohtaja. Ensin mainitun puheenjohtajaksi hän palasi vuosiksi 1928–29 ja jälkimmäisen ajaksi 1929–30.

Ammattijärjestössä tosin todellista käytännön valtaa käyttivät sihteeri Arvo ”Poika” Tuominen ja muut enemmistönä olleet vasemmistososialistit. Sovittelevan Paasivuoren avulla yritettiin rakentaa jonkinlaista linnarauhaa suuntausten kesken. Muistettakoon samalla, ettei maassa ollut vielä varsinaista kattavaa työehtosopimusjärjestelmää. Varsinkin 1920-luvun lopulla oli paljon laajoja lakkoja ja myös järjestelmällisiä lakonmurtoja.⁷ Joulukuusta 1926 aina joulukuuhun 1927 Paasivuori oli lisäksi pääministeri Väinö Tannerin vähemmistöhallituksen ministerinä.⁸

Liiton johtoelimissä olleiden tai edustajiston kokouksissa esiintyneiden nimet olivat lähes kaikki järjestään maanlaajuisesti tuttuja sosialidemokraattisesta tai vasemmistolaisesta toiminnasta erilaisissa työväenjärjestöissä. Se merkitsi vaikutusta kahteen suuntaan. Ensinnäkin monet järjestöt ja liitot antoivat omien johtohenkilöittensä kautta vahvaa tukea Sivistysliiton pyrkimyksille. Ja toiseksi TSL:n tavoitteet, periaatteet ja käytännön toiminnan mallit säteilivät laajalti sosialidemokraattiseen, osin myös vasemmistososialistiseen järjestökenttään näiden henkilöiden kautta. Ainakin sitä voitiin toivoa. Useimmat TSL:n johdossa olleet henkilöt osallistuivat myös ahkerasti luennoitsijoina ja puhujina liiton toimintaan. Silläkin oli esimerkkinä merkityksensä.

Liiton toimikunta kokoontui vuosittain vähintään kuusi-seitsemän kertaa ja joskus, kuten esimerkiksi poikkeuksellisen vaativalla työkaudella 1923–24, peräti 14 kertaa. Päätöksentekoa rytmittivät sääntömääräiset ja samalla varsin muodolliset edustajiston kevät- ja syyskokoukset Helsingin työväentalolla Siltasaarella.

Toimikunnan valtuutuksella toimi vuodesta 1924 alkaen pieni erillinen opintojohtokunta. Sen muodostivat sivistysliiton puheenjohtaja, sihteeri ja järjestäjä, vuodesta 1929 alkaen titteliltään opintos sihteeri. Se päätti muodollisesti valtion myöntämien luento- ja kerhovarojen käytöstä.

Päätösvalta oli liiton toimikunnalla ja edustajistolla, mutta käytännön työstä vastasivat toimisto ja sen lukumääräisesti hyvin rajalliset voimat. Lokakuuhun 1926 saakka liiton sihteerinä ja toimiston johtajana toimi maisteri Hjalmar Eklund, joka muutti silloin takaisin kotikaupunkiinsa Turkuun vakuutusyhtiö Sammon matemaatikoksi.⁹ Uutena sihteerinä aloitti saman tien filosofian maisteri ja lehtimies, vuonna 1920 perustetun Työväen sanomalehtien tiedotustoimiston (TST) päätoimittaja

⁷ Ks. Ala-Kapee, Valkonen, eri kohdin.

⁸ Ks. Marjaliisa Hentilä s 241–247, 425.

⁹ Pikkusaari 2014 s 76.

Pekka Railo.¹⁰

Liiton järjestäjä J. H. Vehkamäki oli tehtävässään vuoden 1923 loppuun. Hj. Eklund löysi Vehkamäelle seuraajan Viipurista. Paikallisessa TSL:n opintotoiminnassa aivan alusta asti mukana ollut Viipurin läntisen sos.dem. vaalipiirin piirisihteeri Arvi Hautamäki luopui muista tehtävistään, muun muassa lupaavasta kansanedustajaehdokkuudestaan, ja siirtyi 27-vuotiaana Helsinkiin liiton palvelukseen.¹¹

Arvi Hautamäelläkin oli nuorisoliittolaistaustaa ja lisäksi monien Viipurin läänin nuorisoliittolaisten tavoin varsin vasemmistolaisia käsityksiä poliittisesta toiminnasta sisällissodan jälkeen. Viipurin tienoilla vallinnut radikaalisuus heijastui monin tavoin. Hautamäki oli vuoden 1919 puoluekokouksessa vasemmistososialistien kannalla. Suuntakamppailun jatkuessa hän kallistui Viipurissa vuoden 1921 kuluessa kuitenkin vasemmistolaisen sosialidemokratian suuntaan, eikä lähtenyt vasemmistososialistien matkaan. Samaten hänen tuolloinen Viipurin itäinen sos.dem. piirinsä pysyi huhtikuun 1921 piirikokouksessa SDP:n linjoilla, joskin aika lailla vasemmistosävyisenä. Hautamäki oli jopa lähellä puolueesta erottamista.¹²

Hautamäki toimi liiton toimistossa Helsingin Siltasaarella helmikuusta 1924 huhtikuuhun 1929 TSL:n järjestäjänä, ja hänen vastuualueenaan oli opinto-, kurssi- ja kirjastotoiminta. Toukokuussa 1929 hänen tehtävänimikkeensä muuttui opintosihteeriksi. Samalla uudeksi järjestäjäksi otettiin viipurilaissyntyinen 23-vuotias Oiva Veikko Valavaara, jonka löytäjänä on puolestaan mainittu Väinö Voionmaa.

Hautamäki jos kuka teki sittemmin liittoa tunnetuksi lukemattoman monilla kursseilla ja luentotilaisuuksissa eri puolilla maata. Samoin Valavaara kiersi utterasti maata opintotoimintaa edistäen.¹³

Yksikin esimerkki monista mahdollisista valaisee toiminnan laajuutta ja luonnetta. Toimintakaudella 1925–26 teki liiton järjestäjä Arvi Hautamäki 16 tarkastus-, neuvonta- ja järjestelymatkaa eri puolilla maata, kaikkiaan 49 eri paikkakunnalla. Matkoilla hän antoi opetusta eri kerhojen tilaisuuksissa ja piti lisäksi yhteensä 45 luentoa yhteensä yli 1600 hengelle.¹⁴

Urakka oli liiton vähille työntekijöille todella vaativa, kun muistetaan tuon aikakauden

¹⁰ Pekka Railo oli ollut jo mukana 1920 perustamassa Helsingin sos.dem. keskusteluseuraa, kuten edellä mainittiin. Hän toimi sen sihteerinä vuodesta 1921 alkaen ja jatkoi sitten puheenjohtajana vuodesta 1933 aina 1950-luvun alkuun saakka (Helsingin sos-dem keskusteluseura s 57–58).

¹¹ Arvi Hautamäki on itse kertonut tutustuneensa Hj. Eklundiin jo loppusyksyllä 1919 sos.dem. nuorisoliiton edustajakokouksessa. Hautamäki oli tiedustellut kokouksessa ”oliko sivistysliiton perustamisessa päästy jo pitkälle”. Eklund oli vastannut, että liitto oli jo siinä nuorten kokouksessa edustettuna. (Ks. Tytti Toivanen: Arvi Hautamäki työväen sivistäjänä. Aikuiskasvatuksen tutkielma yhteiskunnallista tutkintoa varten. Tampereen yliopisto 1969; s 4–5; jäljennös Työväen Arkistossa ja myös kirjoittajalla).

¹² Soikkanen 1970 s 361–370, 389; vielä kevättalvella itäisen sos.dem. piirin arvioitiin olleen ”lähellä kommunismin rajamaita” (s 369).

¹³ Ks. Voionmaa 1924a s 302; Valavaara 1939 s 190; Valavaara 1954 s 191; Toivanen s 5–7.

¹⁴ Toim. kert. 1925–26.

matkustamisolosuhteet niin rautateillä kuin maanteilläkin. Parannusta oli toki tapahtunut aiempiin aikoihin verrattuna.¹⁵ Matkatöiden lisäksi jokainen vuosi sisälsi luonnollisesti runsain mitoin tehtäviä Helsingin toimistossa Siltasaassa, Sirkuskadulla.

Työpaine jatkui vuodesta toiseen vastaavanlaisena. Se kertoi havainnollisella tavalla ihmisten halusta saada lisää oppia ja valmiuksia kerhojen perustamiseen, paikallisen toiminnan virittämiseen ja sitä kautta henkiseen kasvuun. Työlle oli todella tarvetta. Toiminnassa auttoivat laaditut ohjekirjaset, opintoaineistot, opetuskirjeet sekä vuosina 1921 ja 1926 valmistuneet liiton ensimmäiset opintokirjat. Ensimmäiset kymmenen opinto-ohjelmaa olivat 1920-luvun alussa seuraavat:¹⁶

historia ja yhteiskuntatieteet, laatijana Väinö Voionmaa
 sosialismin teoria ja kansantaloustiede, J. V. Keto
 ammattiyhdistysliike ja työväenlainsäädäntö, Matti Paasivuori
 kunnallistieto, Rieti Itkonen
 kansainväliset kielet ido ja esperanto, Hj. Eklund
 kehitysoppi, Julius Ailio
 Suomen työväenliikkeen historia, Taavi Tainio

Lisää opintoaineistoja saatiin käyttöön etenkin Kansanvalistusseuralta, yhteistyökumppanilta. Omien, itse laadittujen aineistojen määrä kasvoi myös hiljalleen tarpeiden mukaan ja vuosien kuluessa. Voionmaa korostikin sittemmin, että liitto sai aikaan ”arvokkaan sarjan opintojen ohjauskirjallisuutta”.¹⁷

- - -tietolaatikko

OPINTOPÄIVÄT ALOITETAAN

Jo syksyllä 1923 TSL järjesti kuudella paikkakunnalla erityiset opintopäivät. Niillä tehtiin paikallista opintokerhotyötä tutuksi ja annettiin opintojohtajille sekä kerhojen jäsenille mahdollisuus pohtia yhdessä tehdyn työn kokemuksia.

Seuraavana vuonna ei päiviä järjestetty, mutta vuodesta 1925 alkaen opintopäivät otettiin kiinteäksi, uudeksi osaksi liiton vuotuista toimintaa. Tavoitteena oli aikaansaada opintopäivät jokaiseen vaalipiiriin yhdessä paikallisten järjestäjien kanssa. Keväällä 1925 toteutui kuitenkin vain kaksi tapahtumaa, Viipurissa ja Tainionkoskella Kymenlaaksossa, molemmat maaliskuun lopulla kahden

¹⁵ Vanha kestikievarilaitos hevosineen hiipui, mutta linja-autoliikenne lisääntyi voimakkaasti 1920–30-luvulla tiestön parantuessa, samoin rautatieverkko laajeni, ja myös matkustusmukavuus koheni. Ks. esim. Zetterberg 2011 s 130–131, 145–146, 168–172; ks. myös esimerkki varhaisesta linja-autoliikenteestä Uudeltamaalta, Tero Tuomisto: Linja-auto on maantien ässä! Kertomus Tuomisen Linja Oy:n vuosikymmeniltä. Turenki, Jaarli Oy 1987 (Tuomisto 1987), s 6–10.

¹⁶ Eklund 1922 s 25.

¹⁷ Väinö Voionmaa: Työväen Sivistysliiton työ ja päämäärät. Työläisopiskelija 8/1939 (pääkirjoitus).

päivän mittaisina. Viipurissa opintopäivinä oli sos.dem. piiritoimiston huoneistossa koolla 19 osallistujaa, joista kerholaisia tai kerhojen opintojohtajia oli 12. Tainionkoskella, Imatran työväentalolla, oli paikalla 17 henkilöä, joista kerholaisia seitsemän.

Liiton järjestäjä Arvi Hautamäki piti kummankin tilaisuuden yhteydessä laajemmalle yleisölle neljä luentoa opintokerhotyöstä ja työväen sivistystyöstä. Näitä luentoja oli kuuntelemassa yhteensä yli 270 henkilöä. Opintopäivillä pidettiin Viipurissa lisäksi kymmenen lyhyehköä keskustelun alustusta, alustajina Hautamäki, V. J. Kostianen ja viipurilainen sanomalehdentoimittaja Oskari Salonen.

Alustukset käsittelivät opintokerhotyötä, opiskelun menetelmiä, raittiusasioita, kirjastotoimintaa jne. Kunkin aiheen jälkeen keskusteltiin aiheesta vielä puolesta tunnista tuntiin. Lisäksi päiviltä tehtiin erityinen päätöslauselma, ja ponnet julkaistiin sanomalehdessä.

Tainionkoskella ohjelma oli suunnilleen samanlainen. Syksyllä järjestettiin Oiva Valavaaran kokoamien tilastojen mukaan vielä kahdet opintopäivät. Suotuisan alun jälkeen opintopäiviä jatkettiin syys- ja kevätkausina eri paikkakunnilla pidetyillä tapahtumilla. Esimerkiksi vuonna 1927 järjestettiin kaikkiaan seitsemät opintopäivät, joille osallistui yhteensä lähes 200 henkilöä.¹⁸

Mainittakoon, että maaliskuussa 1925 Tainionkosken työväentalolla pidetyillä opintotapahtumalla oli vielä mielenkiintoinen seuraus. Sen virittämän laajemman innostuksen seurauksena Imatralle perustettiin seuraavana vuonna 1926 työväenopisto.¹⁹

- - -

Lisää voimia paikalliseen toimintaan

Liiton toiminnassa otettiin seuraavat ratkaisevan tärkeät askeleet paikallisen toiminnan vahvistamiseksi, kun ryhdyttiin perustamaan sekä piiritoimikuntia että paikallisia sivistystyöjärjestöjä eli sivistystoimikuntia. Piiritoimikuntien perustaminen käynnistyi vaalipiireittäin vuoden 1925 lopulla.

Varmaankin yhtenä ääneen lausumattomana ajatuksena oli pyrkiä samalla keventämään liiton toimiston kokemaa työpainetta. Vastuuta ja työtä pyrittiin levittämään laajemmalle ja lähemmäs paikallisen toiminnan tasoa. Samalla lisättiin toiminnan vaikuttavuutta. Lisävaatimuksia tuli esimerkiksi siitäkin, että vuonna 1925 aloitettiin myös erityiset jokavuotiset opintopäivät, joille koottiin vaalipiirin alueelta toiminnassa mukana olleita yhteiseen pohdintaan.

Piiritoimikuntien tarkoituksena oli ”työskennellä alueen työväen sivistystyön kohottamiseksi ja lujittamiseksi Työväen Sivistysliiton sääntöjen mukaisesti ja yksissä neuvoihin sen kanssa”.

¹⁸ Toim. kert. 1925–26; Kansan Työ 30.3.1925, 3.4.1925; Valavaara 1954 s 219.

¹⁹ Vuosikymmenet Vuoksen varrella. TSL Imatran osasto 70-v. Toim. Eero Majuri. Imatra 2007, s 19. – Kirsi Mäki kiinnitti kirjoittajan huomion historiikkiin.

Tehtävänä oli muun muassa järjestää luentokursseja, tehdä kerhotyötä tutuksi ja perustaa opintokerhoja, antaa neuvoa ja opastusta myös kirjastoasioissa, avustaa eri sivistystilaisuuksien järjestelyissä sekä lisätä ”eri valistustyön haarain” yhteistyötä.

Aluksi piiritoimikuntia koottiin siten, että niihin tuli edustus sos.dem. puolueen, sos.dem. työläisnuoris- ja sos.dem. työläisnaispiirien toimikunnista. Joillakin paikoin mukana oli vielä edustus opintokerhoista. Viipurin läänissä mukana oli lisäksi Viipurin työväenopiston edustaja.

TSL:n piiritoimikuntia muodostettiin yksitoista. Ne olivat Uudenmaan, Varsinais-Suomen, Satakunnan, Etelä-Hämeen, Pohjois-Hämeen, Viipurin läänin, Etelä-Savon, Pohjois-Savon, Pohjois-Karjalan, Keski-Suomen ja Etelä-Pohjanmaan piiritoimikunnat.²⁰

Paikallisten sivistystoimikuntien tehtävänä oli puolestaan ”työskennellä paikkakuntansa ja sen lähiympäristön työväen itseopiskelun ja muun sivistystoiminnan elvyttämiseksi ja järjestämiseksi Työväen Sivistysliiton sääntöjen mukaisesti ja yksissä neuvoin liiton kanssa”.

Ensimmäinen paikallinen sivistystyöjärjestö eli sivistystoimikunta perustettiin Uudellamaalla Lohjalle toimintakaudelle 1926–27, tarkemmin sanoen lokakuun alussa 1926. Sen toiminta virisi nopeasti ja muodostui, osin maalaiskunnan antaman 3000 markan (nykyrahassa noin 940 euroa) avustuksen turvin, toimintakertomusten mukaan menestykselliseksi.

Seuraavat paikalliset sivistystyön toimikunnat syntyivät talvikaudella 1927–28 Tampereelle, Seinäjoelle ja Jyväskylään. Niiden toiminnallinen liikkeellelähtö näyttää kuitenkin olleen hieman hitaampaa kuin Lohjalla. Syksyllä 1928 saivat alkunsa Janakkalan ja Hämeenlinnan sivistystyötoimikunnat.²¹ Tammikuussa 1928 perustettiin Joensuussa vasemmistososialistien voimin opinto- ja käsityökerho, jonka nimeksi vakiintui kesäkuussa Joensuun Työväen Opintoyhdistys. Toiminta alkoi innostuneesti viikkokokouksin lukemisen, lausunnan, laulun ja keskustelujen merkeissä, mutta jo vuoden lopulla vauhti ja toiminta alkoivat hiipua. Viimeinen kokous pidettiin tammikuussa 1929.²²

Uusia toimikuntia perustettiin vuosien varrella yhä lisää, tosin muutama saattoi joensuulaisten tavoin hiipuakin ajan kuluessa. Nimeksi vakiintui sivistystyöjärjestö, mutta myös sivistystoimikuntaa käytettiin. Osa toimi yhden kunnan ja muutamat useammankin alueella. Runsaassa vuosikymmenessä sivistystoimikuntien määrä kohosi jo kolmeenkymmeneen maan eri puolilla.

Esimerkiksi nurmijärveläisten parissa virinneen opintoajatuksen tueksi muodostettiin sunnuntaina marraskuun 10. päivänä 1929 Nurmijärven sivistystoimikunta; sittemmin opintojärjestö. Aloitteentekijänä oli sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö, ja perustaminen tapahtui kirkonkylän työväentalossa. Koolla oli kunnan alueella toimivien työväenjärjestöjen edustajia, ja aiheesta alusti

²⁰ Toim.kert. 1925–26.

²¹ Valavaara 1939 s 190–191.

²² Joensuun Seudun opintojärjestö s 7–8 (Reino Ylönen).

pääkaupungista matkannut Sivistysliiton järjestäjä Oiva Valavaara. Puheenjohtajaksi valittiin Heikki Keto, varapuheenjohtajaksi Villehart Taipale ja sihteeriksi Nikolai Kataja. Kunnassa toimiville työväenjärjestöille päätettiin lähettää kirje, jolla muun muassa kannustettiin opintokerhotoimintaan. Lisäksi perustava kokous päätti anoa taloudellista tukea kunnan sivistysmäärärahoista.²³

Monien jännittävien tapahtumien syksynä 1929 sai alkunsa myös keskisuomalainen Laukaan työväen sivistystoimikunta. Se perustettiin sunnuntaina 24. marraskuuta kirkonkylän työväentalolla järjestetyssä työväenjärjestöjen edustajien yhteisessä kokouksessa. Näiden parinkymmenen henkilön ohella tilaisuudessa oli sosialidemokraattisen piiritoimikunnan ja myös TSL:n edustajia sekä ”joukko asianharrastajia”, kuten *Työläisopiskelijassa* mainittiin. Itse asiassa sivistystoimikunta oli perustettu jo maaliskuussa, mutta kun toimintaa ei ollut toimihenkilöiden puutteessa saatu käynnistymään, oli perustaminen tehtävä uudelleen, jos vaikka syksyllä onnistuisi paremmin. Sihteeriksi valittiin Atte Muhonen, ja hänelle sälytettiinkin paljon vastuuta toiminnasta. Keskusteluissa nousi esille erityisesti kunnallistiedon ja myös ”ohjelmansuorituksen harjoittelun” kerhojen tarve. Myös toivottiin erilaisia opastuskursseja sekä opinto-ohjaaja- ja lastenohjaajakurssilaisten avustamista. Kunnan taloudelliseen tukeen viitattiin myös.²⁴

Oiva Valavaaran mukaan paikallinen sivistystyöjärjestö toimi vuoden 1938 lopulla seuraavilla paikkakunnilla: Enso, Eura, Hausjärvi, Helsingin kaupunki, Helsingin maalaiskunta, Hämeenlinna, Janakkala, Jyväskylä, Jämsä, Karjalan kannas, Konnevesi, Lauritsala, Lohja, Luopioinen, Pihlajavesi, Pohjois-Pirkkala, Pori, Punkalaidun, Rauma, Ruovesi, Seinäjoki, Tampere, Teisko, Turku, Vihti, Viipuri, Viitasaari, Virrat, Ähtäri ja Äänekoski. Ne säteilivät luonnollisesti vaikutustaan ympäristöönsä, ainakin lähikuntiin.²⁵

Viipurin läänissä toimi vain kaksi sivistystyöjärjestöä, yksi Viipurin kaupungissa ja toinen Karjalan kannaksella. Maaperä työväenliikkeen toiminnalle vaihteli paljonkin tuolla Karjalan alueella, mikä kuvastui myös TSL:n toiminnan edellytyksiin. Neuvostomaan rajan läheisyys heijastui muun muassa siten, että kommunistista maanalaista tiedotusmateriaalia ja propagandaa levitettiin paljon ja myös kuljetettiin sitä kautta muualle Suomeen.

Hannu Soikkanen on jakanut alueen kolmeen osaan sotien jälkeen luovutetun Karjalan työväenliikettä kuvaavassa teoksessaan. Yhtenä oli Viipuri lähiympäristöineen, missä työväenliikkeellä oli jo pitkät perinteet ja hyvää kannatusta, myös radikaalisuutta ja SDP:n parissa ns. keskustalaisuutta. Viipuri ei niinkään ollut vankka teollisuuskeskus vaan vilkas kauppakaupunki. Toisen alueen muodosti Karjalan kannas ja myös Laatokan Karjala aina

²³ 50 v. Työväen Sivistysliiton Riihimäen-Lopen opintojärjestö r.y. Tampere 1989 (jatkossa Riihimäen-Lopen opintojärjestö), s 6; 80 vuotta tiedonjyviä työväestölle. Työväen Sivistysliiton Nurmijärven Opintojärjestö 1929–2009. Toim. Kai Hurskainen. 2009 (jatkossa 80 vuotta tiedonjyviä), s 5 (Erkki Ylinen), s 48. – Jouko Muuri kiinnitti kirjoittajan huomion näihin julkaisuihin. Mielenkiintoinen yksityiskohta Nurmijärveltä, ehkä tuttu yleisemminkin: toimikunnan ensimmäisten vuosikymmenien toiminnasta tai asiakirjoista ei ole tallessa tietoa, perustamista lukuun ottamatta.

²⁴ Työläisopiskelija 9/1929, myös lainaukset; ks. myös 80 vuotta tiedonjyviä s 48.

²⁵ Toim.kert. 1926–27, 1927–28; Valavaara 1939 s 190–191.

pohjoiseen Sortavalaa myöten. Työväenliikkeellä oli tällä alueella jalansijaa ja huomattavan vahvaa kannatusta teollisuusyhdyskunnissa, mutta vähemmän maaseudulla maatalousväestön parissa. Kolmannen alueen muodostivat Soikkasen hahmotelman mukaan Raja-Karjala ja nykyiseen Pohjois-Karjalaan rajoittuvat pitäjät. Siellä oli vaalikannatusta, mutta verraten vaatimatonta työväen järjestötoimintaa.²⁶

Laajalla pohjoisen Suomen alueella ei sivistystyöjärjestöjä vielä ollut kolmekymmenluvun lopulla. Lisäksi vasta opintokaudella 1937–38 saatiin Lapin sos.dem. piirin alueella käyntiin ensimmäiset TSL:n opintokerhot, kaikkiaan 15.²⁷

Esimerkiksi Rovaniemellä kerhottomuutta selitti pitkälti se, että vasemmistososialistit/kommunistit valtasivat työväenyhdistyksen 1920-luvun alussa. Työväentalolla oli kuitenkin vilkasta kulttuuritoimintaa, ja erityisesti työväen näyttämö veti harrastajia sekä katsojia puoleensa. Sosialidemokraattien näkökulmasta katsottuna ”vieraan lipun alla” ollut talo joutui lapualaisten pakolla sulkemana vuonna 1930 vararikoon. Viranomaiset lakkauttivat työväenyhdistyksen ajan hengen mukaisesti, mutta seuraavana vuonna sosialidemokraatit perustivat yhdistyksen uudelleen samalla nimellä. Toiminta oli kuitenkin pitkään vaatimatonta. Työväentalo onnistuttiin kuitenkin saamaan takaisin. Se nimettiin Kansantaloksi. Näyttämötoimintaakin jatkettiin.²⁸

Kemiin perustettiin työväenseura vuonna 1887. Sille valmistui oma talo vuonna 1903. Rovaniemen tavoin Kemissäkin vasemmistososialistit onnistuivat saamaan yhdistyksen haltuunsa vuonna 1920; mahdollisesta opintotoiminnasta sen tiloissa ei ole käytettävissä tietoa. Uusi sos.dem. työväenyhdistys saatiin aikaan neljä vuotta myöhemmin, mutta vasemmistolaisilla säilyi järjestötoiminnassa aloitteellisempi ote. Historiikin tietojen mukaan vasta uuden sos.dem. kunnallisjärjestön aikaansaaminen vuonna 1938 näyttää virittäneen monipuolisempaa toimintaa. Kunnallistoimikunta järjesti työväentalolla syyskuussa kahden päivän mittaiset valistustyökurssit.²⁹

---tietolaatikko

LOHJALLA LIIKKEELLE

Lohjan kauppalassa sivistystoimikunta ei näytä syntyneen ensisijaisesti opintotoiminnan takia, vaan ainakin osin toisesta syystä. Työväenyhdistyksessä pohdittiin kevätlvella 1926 keinoja, ”joilla saataisiin työväestön moniin eri järjestöihin jakautunutta väkeä rakentavaan yhteistyöhön”. Toukokuussa muodostettiin työryhmä, valistustoimikunta, ja se kutsui kesän keskellä, heinäkuun alussa koolle kokouksen.

²⁶ Soikkanen 1970 s 24, 210–213, 390–400.

²⁷ Valavaara 1954 s 195.

²⁸ Rovaniemen Sos.dem. Työväenyhdistys 90-vuotta 1905–1995. Toim. Olli Tiuraniemi. Rovaniemi 1995, s 15 (Vilho Väyrynen); näyttämötoiminnasta s 24–29 (Tyne Rantakaukonen).

²⁹ Ossi Liiten: Parempaa punaista. Kemin sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön historiaa vuosisadan vaihteen tienoilta nykyaikaan. I osa (1887–1963), II osa vuodesta 1963 vuoteen 1989. Kemi 1989, s 15, 18. – Visa Tammi kiinnitti kirjoittajan huomion tähän historiikkiin.

Työryhmän ehdotusta esitteli Teodor Ranta. Yhdistysväellä oli moninaisia tarpeita: mukaan toimintaan haluttiin saada myös järjestäytymättömiä työläisiä, taideharrastukset tarvitsivat yhteistoimintaa, samoin erityisesti poliittinen ja ammatillinen liike, raittiusasiakin kaipasi huomiota osakseen. ”Näiden asioiden eteenpäin viemiseksi olisi kaikkien järjestöjen yhdessä toimittava.” Työryhmä oli selvästikin ollut yhteydessä Sivistysliittoon ja oli tietoinen liiton uusimmista suunnitelmista.

Ehdotuksena oli, että muodostetaan ”Työväen Sivistysliiton alinen Lohjan työväen Sivistystoimikunta”. Se olisi ”meillä tuki, jolta voimme apua ja ohjausta aina silloin saada, kun sitä tarvitsemme”. Toimikunnalle kaavailtu tehtävämäärä ei ollut mitenkään vähäinen. Ajatuksena oli, että toimikunta saisi aikaan esimerkiksi opintokerhoja ja laulukuoroja, sekä opastaisi ja tukisi niiden toimintaa. Lisäksi se aikansa ”järjestää puhe-esitelmiä, luentotilaisuuksia sekä keskustelukokouksia, järjestää luento ja opastuskursseja, järjestää vappu-, kieltolaki ja joulujuhlat, sekä toimeenpanee muita juhlia ja iltamia, kirjallisuus, raittius ja muilla yleisillä valistusviikoilla järjestää vapaita valistustilaisuuksia sekä järjestää avustusta järjestöille näiden järjestäessä arpajaisia, juhlia, iltamia ja valistustilaisuuksia sekä opastaa järjestöjen toimintaa”.

Valmistelujen jälkeen pidettiin sivistystoimikunnan varsinainen perustava kokous torin laidalla työväentalossa sunnuntaina 3.10.1926. Paikalla oli 14 henkilöä, jotka edustivat Lohjan työväenyhdistystä, Lohjan sos.dem. naisyhdistystä, sos.dem. työläisnuoriso-osasto Alkua ja Rakennustyöväenliiton kahta ammattiosastoa. Maalaiskunnan puolelta olivat lisäksi edustettuina Virkkalassa toimineet Metallityöväenliiton Teollisuusneuvosto, Rakennustyöväenliiton ammattiosasto ja Paperiteollisuustyöväen ammattiosasto. Lisäksi kokouksessa oli edustettuna Lohjan Työväen Näyttämö (aiemmin näytelmäseura) yhden näyttelijän voimin.

Sivistystoimikunta päätettiin perustaa ”Lohjan ja sen läheisimmän ympäristön” työväenjärjestöille. Saman tien päätettiin liittyä sos.dem. raittiusliittoon ja Suomen työväen raittiusliittoon. Muodostettiin neljä valiokuntaa: luento- ja opintovaliokunta, huvien toimeenpanovalioikunta, raittiusvaliokunta sekä kirjallisuusvaliokunta. Kauppalalta ja maalaiskunnalta päätettiin hakea avustuksia opintokerhoille perustettavia kirjastoja varten sekä opintokerhojen ohjaajien kouluttamiseen.

Ensimmäisenä puheenjohtajana toimi A. Salo Rakennustyöväenliiton ammattiosastosta kauppalasta. Seuraavana oli selluloosatehtaan työmies, Nestori Veikkola, joka oli sittemmin eläkeikänsä saakka töissä Lohjan kauppalan työnvälitystoimistossa. Heti toisena toimintavuonna saatiin aikaan kuusi opintokerhoa. Pian saatiin kirjastotoimintakin alulle, siinä kunnostautui erityisesti Nestori Veikkola.³⁰ Seuraavina vuosina sivistystoimikunta laajeni käsittämään myös Immulan³¹ ja Karstun

³⁰ Nestori Veikkola oli myös näytelmien kirjoittaja ja ”näppärä pakinanikkari”, ks. P-o [Lyyli Takki]: Uuras vastaanottamaan, altis toisille antamaan. Työläisopiskelija 1/1944; hän toimi myös 32 vuotta ty:n sihteerinä. Ks. myös Lohjan työväenyhdistys sata vuotta yhteistyötä. Toim. Leena Levonperä. Lohja: Lohjan ty 2005, s 61–62.

työväenyhdistykset sekä työläisnuorisio-osastot, Lohjan kivimiesten ammattiosaston sekä TUL:n urheiluseurat Lohjan Louhen ja Virkkalan Syöksyn.³²

Työväelle ”asumaopisto”

Työväenliikkeen sisäisiä voimasuhteita koeteltiin Sivistysliiton parissa 1920-luvun alussa myös siinä keskustelussa, jonka tuloksena syntyi Työväen Akatemia. TSL:n parissa virisi jo aivan toiminnan alussa ajatus erityisen ”työväen asumaopiston” eli oman kansanopiston aikaansaamiseksi.

TSL:n parissa sujuivat opintokerhotyö, luentotoiminta, kirjallisuuden välitys ja erinäiset kulttuuririennot, sitten kun ne oli aikaan saatu. Kuitenkin tunnettiin, että oli myös tarvetta perusteellisempaan, syvällisempään ja pitkäaikaisempaan koulutukseen. Siihen oli muodoltaan sopivin opistomuotoinen oppilaitos, sisäoppilaitos, internaatti.

Oman opinahjon perustamista pohdittiin ainakin vuodesta 1920 alkaen. Lehtikirjoittelussa viitattiin etenkin maaseudun työväen sivistyksellisiin tarpeisiin. Niitä tyydyttivät tuolloin vielä ainoastaan ”läpeensä porvarillisessa hengessä toimivat oppilaitokset”, kuten saatettiin kärjittää.³³

Sivistysliiton toimikunnan varajäsen V. J. Kostiainen teki TSL:n toimikunnalle huhtikuussa 1921 muodollisen aloitteen työväen oman kansanopiston perustamiseksi. Hän esitteli asiaa sitten Sivistysliiton edustajiston kokouksessa toukokuussa 1921. Kostiainen itse piti tarpeellisena ”sosialistisen kansanopiston” aikaansaamista.³⁴

Arvi Hautamäki kertoi haastattelussa vuonna 1971, ettei Kostiainen ehkä sittenkään ollut varsinainen ajatuksen isä. Hän kenties vain toi esiin sen, mitä Väinö Voionmaa ja Julius Ailio olivat hahmotelleet. Hautamäki korosti myös Helsingin Työväen Säästöpankin johtajan Jonas Laherman osuutta Akatemian synnyssä.³⁵

³¹ Esim. Immulan ty:n opintotoiminnasta 1920-luvulla ks. Immulan työväenyhdistys satavuotias. Toim. Leena Levonperä. Lohja: Immulan ty 2007, s 42–43; yhdistys oli 1930-luvulla jäsenmäärältään suurin lohjalaisista työväenyhdistyksistä (s 57).

³² Lohjalaisen työväenkulttuurin 80 vuotta. Toim. Leena Levonperä. Lohja 2006, s 3–5, 21–24, 33, 69–71 lainaukset s 3–4; ensimmäisen toimintavuoden kertomus kokonaisuudessaan s 24–28; ks. myös Lohjan työväenyhdistys sata vuotta, s 57–58. – Lohjalla oltiin muutenkin varhain liikkeellä: ensimmäinen ty perustettiin jo 1899, mutta se joutui pian lopettamaan toimintansa. Uusi ty perustettiin 1905, ja sille valmistui oma talo 1906 (Pentti Eertamo: Lohjan työväenyhdistys 90 vuotta. Lohja: Lohjan ty 1995, s 7–8; Lohjan työväenyhdistys sata vuotta, eri kohdin).

³³ Suomen Sosialidemokraatti 30.12.1920, myös lainaus.

³⁴ Työväen Akatemian perustamisesta ja toiminnan periaatteista ks. esim. Railo 1939 s 76–82; Järvinen s 39–43; Yhteistä tietä. Työväen Akatemia 50 vuotta. Toim. Taisto Poikonen. Kauniainen: Työväen Akatemian Kannatusosakeyhtiö 1974, eri kohdin, esim. s 5–9, 38–40; T. I. Wuorenrinne: Työväen Akatemia. Työväen kalenteri 1927, s 149–154; Arvi Hautamäki: Työväen Akatemian perustamisen perinteitä. Työläisopiskelija 8/1944; Vilho Orenius: Kuvia Työväen Akatemian ensimmäiseltä kurssilta. Työläisopiskelija 8/1965.

³⁵ Hautamäen em. haastattelu.

Valmistelujen jälkeen TSL kutsui sunnuntaiksi marraskuun 12. päiväksi 1922 Helsingin työväentolalle koolle kokouksen perustamaan Työväen Akatemian kannatusosakeyhtiötä. Kokous kutsuttiin koolle, vaikka huomattavan keskeinen taho, sosialidemokraattinen puolue, suhtautui hankkeeseen aluksi kovin epäilevästi. Puolueessa arvioitiin ensin, ettei opiskelijoita riittäisi, että koko hanke olisi turhaa ”ylellisyyttä” ja lisäksi sen henkinen perusta oli ”epämääräinen”.³⁶ Kokoukseen saapui kuitenkin 40 hankkeesta kiinnostunutta henkilöä, joista 18 edusti eri työväenjärjestöjä. Määrä oli jo ihan toinen kuin Sivistysliittoa perustettaessa.

Heti alkajaisiksi syntyi avointa erimielisyyttä tulevan koulun luonteesta. Valmisteleva komitea ehdotti oppilaitoksen aikaansaamista ennen muuta tietoja jakamaan. Toisella kannalla olleet, lähinnä vasemmistososialisteiksi luonnehdittavat, pitivät tarpeellisena nimenomaisesti sosialistisen puolueopiston aikaansaamista. Äänestyksessä päätettiin äänin 12–7 perustaa kannatusosakeyhtiö valmistelevan komitean suuntaviivojen mukaisesti. Osa äänivaltaisista pidättyi äänestämästä.

Vasemmistososialistit toivoivat opistolta avoimempaa poliittisuutta kuin sosialidemokraatit, mikä ei varmaan ollut odottamatonta. Lisäksi ensin mainitut pelkäsivät, että opistosta tulisi sosialidemokraattien tarkoitusperiä palveleva. Vastustus oli kuitenkin jossain määrin ristiriitaista, kuten oikeastaan itse TSL:n toiminnankin osalta. Sitä kuvasti hyvin Pentti Järvisen lainaama vasemmistososialistisen *Suomen Työmiehen* kokousselostus. Siinä todettiin, ”ettei kukaan aiottua puuhaa oikein vastustanut, vaikka ei sitä oikein näytetty tietävän kannattaakaan”.³⁷

Aimo Halila on kiinnittänyt huomiota oppilaitoksen nimeen, joka valikoitui useista nimiehdotuksista. Siinä ei ollut mainintaa opistosta tai kansanopistosta. Vaativan Akademia-sanan tietoinen käyttö suorastaan velvoitti ”työskentelemään tutkimuksen vapauden ja tieteen pohjalla”. Tunnuksina mainittiin ihmisyyys ja yhteiskunta.³⁸ Heti ensimmäisestä toimintavuodesta koottiin painettuna kirjana 80-sivuinen kertomus tarkkoine opintoaiheineen, tilastoineen ja henkilötietoineen. Siinä valaistiin myös oppilaitoksen syntytaustaa ja periaatteita. Opetuksessa korostui vielä yksi merkittävä näkökohta edellä jo mainittujen rinnalla: siinä ei pyritty ”valamaan opetusta puoluepoliittisten kaavain ja tunnuslauseiden mukaan”.³⁹

Jo Akatemian aikaansaamista pohjustaneen keskustelun yhteydessä nousi julkisuudessa esille sosialidemokraattisen, Väinö Voionmaan edustaman ajattelun ja vasemmistososialistisen sivistys- ja koulutusajattelun keskinäinen ristiriita ilmeisesti kärkevimmillään. Filosofian tohtori Ivar Lassy,⁴⁰

³⁶ Halila s 266, myös lainaukset.

³⁷ Lainaus Järvinen s 40.

³⁸ Halila s 266, myös lainaus.

³⁹ Työväen Akatemian Vuosikirja 1924–25. Helsinki 1925, lainaus s 7; perustamisvaiheista, kannatusyhtiöstä, rakennuksen hankkimisesta ja kunnostamisesta, opettajista ks s 5–15. – Seppo Hölttä (Työväen Akatemian toverikunta, varapuheenjohtaja) kiinnitti kirjoittajan huomion Akatemian ensimmäisiin vuosikertomuksiin 1924–30.

⁴⁰ Vuonna 1889 Bakussa syntynyt Lassy kävi koulunsa Suomessa ja opiskeli yliopistossa sosiologiaa julkaisten englanninkielisen väitöskirjan 1916. Kulmikkaaksi ja impulsiiviseksi sanottu Lassy hallitsi 16

vasemmistolaisten käsiin siirtyneen nuorisoliiton julkaiseman *Sosialistisen Aikakauslehden* päätoimittaja, piti Oulussa tammikuussa 1923 esitelmän, jossa hän perusteellisesti pohti vasemmistososialistien suhdetta sivistykseen.

Lassy asettui jyrkästi toiselle, päinvastaiselle linjalle kuin Voionmaa, jonka kirjoitusta kirjassa *Työväen sivistystyö I* hän puheessaan tiukan kärkevästi ruoti. Tohtori Lassyn mukaan kaikki tieto ei ollut valtaa ainakaan työväenliikkeelle. Hän halusi tehdä selkeän pesäeron voionmaalaisiin sivistyskäsityksiin, jos kohta samalla myös Sivistysliitossa käytettyyn sosialismin käsitteeseen. ”Sosialismi työväen sivistyksenä ei ole luokkavastakohtia lieventävää, vaan niitä syventävää sivistystä, se ei ole ´yhteiskuntaa yhdistävää`, ei ´kansallista`, eikä ´todella yksilöllistä` sivistystä, niinkuin sen pitäisi olla jonkun professori Voionmaan mielestä”, kirjoitti Lassy tarkoituksellisen terävästi.⁴¹

Mielenkiintoista oli, että vasemmistososialistien riveihin siirtynyt oululainen toimittaja Yrjö Mäkelin, vanhan yhtenäisen työväenliikkeen periaatteellinen ajattelija, tarttui aiheeseen toisella tavalla. Hän piti Ivar Lassyn esittämiä käsityksiä aivan liian jyrkkinä. Mäkelinin arvio pantiin merkille *Suomen Sosialidemokraatissa*. Lehdessä toivottiin keskustelun jatkuvan, sillä ”ehkäpä siinä vähitellen karisee pois se vähäinen kommunistinen penikkatauti, jota Yrjö on vankilasta tulonsa jälkeen sairastellut”.⁴²

- - - tietolaatikko

ESIKUVIA AKATEMIALLE

Aivan 1800-luvun lopussa perustettiin Oxfordissa Englannissa Ruskin College nimenomaisesti sellaisia työväestön miehiä varten, joilla ei ollut mahdollisuutta korkeakouluopintoihin. Oppilaitos sai nimensä englantilaisen yhteiskunnallisen kirjoittajan ja ajattelijan John Ruskinin (1819–1900) mukaan. Niilo Liakka nosti vuonna 1918 artikkelissaan esiin hänen kiintoisan tiivistyksensä sivistystyöstä: ”Ihmistä ei sivistetä sillä, että hänelle annetaan, mitä hänellä ei entisestään ole, vaan sillä, että hänestä tehdään jotakin, mikä hän ei ennen ollut.”⁴³ Tämä oppilaitos antoi suoranaisten esikuvan pohjoismaihin, ennen muuta ensin ruotsalaiselle työväen sivistysliikkeelle.

Brunnsvikin kansanopisto (folkhögskola) perustettiin Ruotsissa vuonna 1906 tavalliseksi

kieltä. Tammikuussa 1918 hän tarjosi palveluksiaan juuri aloittaneelle Suomen ulkoasiainhallinnolle, mutta jo kuukauden kuluttua hän oli kuitenkin kansanvaltuuskunnassa kielenkääntäjänä. Hän oli sittemmin vangittuna Viaporissa/Suomenlinnassa (Kimmo Kontio: Ivar Lassy. Unohdettu suomalainen tiedemies ja poliitikko. *Sosialistinen Aikakauslehti* 2/1989 s 19–21).

⁴¹ Lainaus Järvinen s 41; Ivar Lassyn yhteyksistä maanalaisiin kommunisteihin ks. Soikkanen 1975 s 362–363; Lassyn taustasta ja esimerkiksi toiminnasta punaisen Espoon kunnanesimiehenä keväällä 1918 Piilonen s 316–318; Tuomisto 1984b s 73–80. Lassy käytti havainnollisen vasemmistolaisia puheenvuoroja myös SDP:n puoluekokouksessa 1919, ks. pk eri kohdin; Lassyn myöhemmästä toiminnasta Neuvostoliitossa ja Kominternin palveluksessa ks. Saarela 2002 s 55.

⁴² Lainaus Järvinen s 42.

⁴³ Niilo Liakka: Vapaa kansansivistystyö II, teoksessa *Valistus, sivistys, kasvatus* (Liakka 1991b) s 86.

maaseudun kansankorkeakouluksi, kansanopistoksi, mutta erilaisten alkuvaikeuksien ja myös oikealta tulleen poliittisen painostuksen seurauksena se muuntui nopeasti työväenhenkiseksi ja työväenliikettä lähellä olleeksi kansankorkeakouluksi jo kauan ennen kuin ABF perustettiin vuonna 1912.⁴⁴ Nimenomaisesti Ruotsin esimerkki vaikutti suomalaisessa työväen sivistystoiminnassa. Siitä otettiin mallia käytäntöön.⁴⁵

Työväenliikkeen järjestäytymisessä Tanska oli pohjoismaista ensimmäisenä.⁴⁶ Siellä perustettiin Sosialidemokraattinen liitto (Socialdemokratiet) jo vuonna 1878. Maassa ovat myös varhaiset kansanopistolaitoksen juuret: kansallisfilosofi Fr. N. S. Grundtvikin ideoiden perustalta perustettiin vuonna 1844 ensimmäinen, kristillispohjainen kansankorkeakoulu Röddingeen. Kuitenkin vasta vuonna 1910 perustettiin ensimmäiseksi työväkeä palvelevaksi oppilaitokseksi Esbjergin kansanopisto.

Sivistysliitto perustettiin Tanskassa myöhemmin kuin Ruotsissa ja Suomessa. Tanskan työväenpuolueen kokouksessa syyskuussa 1923 päätettiin perustaa oma sivistysjärjestö. Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF) aloitti varsinaisesti toimintansa tammikuussa 1924. Työmuotoina olivat alkuun muun muassa luennot ja esitelmäsarjat, varjokuva- ja filmiesitykset sekä opintokerhoto. Pian tulivat iltakoulut, ja heti ensimmäisenä toimintakesänä järjestettiin kunnallisopin kurssi. Esbjergin kansanopisto siirtyi vuonna 1927 liiton haltuun. Kolme vuotta myöhemmin AOF:n toimintapiiriin liitettiin vielä Roskilden kansanopisto.

Norjan työväenpuolue (Det Norske Arbeiderparti, DNA)⁴⁷ syntyi vuonna 1887, mutta oma sivistysliitto työväelle, Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF), perustettiin vasta vuonna 1931. Sen toiminnassa ei alkuun tehty kovinkaan selkeää eroa sivistystyön ja agitaation välillä, on Arvi Hautamäki korostanut.⁴⁸

- - - -

Työväen Akatemia aloittaa

⁴⁴ Johansson s 28-29; vrt. Haste 1988 s 216.

⁴⁵ Akatemiasta ja työväenliikkeen opistoista ks. laajemmin Työläisopiskelija 2/1944; Väinö Liukkonen: Työväenliikkeen opistot, teoksessa Työväen omaehtoinen sivistystyö s 236; Päivö Puhakainen: Kestävätkö pilarit, kun pohja muuttuu? teoksessa Työväen Akatemia. Opisto ja opiskelijat 1924–84. Toim. Leila Tanskanen, Päivö Puhakainen. Helsinki 1984 (Puhakainen 1984), s 8–9; Pikkusaari 2014 s 53; ks. myös Tiensuu s 331–333; Santonen 1988 s 94–96.

⁴⁶ Tanskan työväenliikkeen alkuvaiheista 1930-luvulle ks. esim. Knud Knudsen, Hanne Caspersen, Vagn Oluf Nielsen: Kampen for en bedre tillvaerelse. Arbejdernes historie i Danmark fra 1800-tallet til 1990. Red. Henning Grelle. Selskabet til forskning i Arbejderbevaegelsens historie. Skriftserie nr 26. 1991, s 32–39, 77–88 [sivulla 4 kirjan nimenä mainitaan Kampen for en bedre fremtid]; Hans-Larsen Bjerre: Socialdemokratiet i Danmark stöt på nordisk kurs, teoksessa De nordiska arbetarekongresserna s 117–131.

⁴⁷ Norjan työväenliikkeen alkuvaiheista 1930-luvulle ks. esim. Reiulf Steen: Den norske revolusjonen, teoksessa De nordiska arbetarekongresserna s 213–220; ks. myös esim. Harald Berntsen: 100 år med Folkets Hus. Oslo: FHL 1987, s 9–12.

⁴⁸ Hautamäki 1939 s 101–104; Norjan AOF:n vaiheista ks. Arthur Danielsen: Kultur i bevegelse, teoksessa Arbeiderhistorie. Årbok for Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek 2008. Oslo 2008, s 71–93.

Väinö Voionmaan mukaan Akatemian esimerkkiä haettiin erityisesti Ruotsista ja Englannista, mutta muuallakin tiedettiin olevan hyvin varustettuja työväen korkeakouluja. Näitä toimi hänen mukaansa ainakin Ranskassa, Belgiassa ja Italiassa. Voionmaa mielestä ”nykyaikaisen kansansivistyksen päämääriin täytyy kuulua myöskin korkeimman sivistyksen saavuttaminen”. Hän ei halunnut rajoittaa sitä oppikoulua käyneisiin, sillä sellaisen sivistyksen tarvetta ”tunnetaan kipeästi myöskin älykkään, ajattelevan, itseksensä opiskelevan työväen piirissä”. Kirjoituksessaan SDP:n 25-vuotisjuhlajulkaisussa hän totesi, että Suomessa oli siihen mennessä työskennelty laajemmalla pohjalla, ”pantu päähuomio alkeellisempaan opetukseen ja suurten joukkojen sivistystarpeen tyydyttämiseen”. Tällä hän viittasi TSL:n onnistuneesti käynnistyneeseen toimintaan. Siitä päästiin nyt eteenpäin ja korkeammalle.⁴⁹

Kannatusosakeyhtiön osakkeet saatiin kevääseen 1924 mennessä merkityiksi, ja yhtiö perustettiin virallisesti toukokuussa. TSL tuli itse yhdeksi osakkaaksi mukaan.⁵⁰

Kannatusosakeyhtiön valmistelevien toimien huomattava ongelma oli sopivan paikan hankkiminen oppilaitokselle. Useitakin vaihtoehtoja oli esillä. Ensimmäisenä oli esillä Teosofisen yhdistyksen toimitalo Baggbölessä eli Pakilassa, Helsingin maalaiskunnassa; sinne olisi ollut jonkin verran kävelymatkaa Käpylän rautatieseisakkeelta. Kauppa raukesi, kun hankintaa pidettiin epäedullisena. Seuraavaksi oli kiikarissa suurehko huvila Tuusulanjärven rannalla. Sen jälkeen harkittiin vakavasti aivan pääradan varrella Helsingin maalaiskunnan Boxbackassa eli Pukinmäessä sijainnutta edullista huvilaa, mutta myyjä peruikin kaupan, ilmoittamalla, ettei hän myisi taloa ”sellaisiin tarkoituksiin”.⁵¹

Lopulta löytyi sopiva tontti, liikemies Alex Pelanderin huvila Grankullan kauppalasta (Kauniaisista), jonne oli rantarataa pitkin junayhteys pääkaupungista ja toki myös maantieyhteys. Hautamäen muistaman mukaan tontin löytäjä ja kaupan järjestelijä oli pankkimies Jonas Laherma. Ajalle ja Grankullan täysin porvarilliselle kauppalan hallinnolle kuvaavaa oli, että tonttikauppa jouduttiin elokuussa 1924 tekemään välikäsien eli suoraan sanoen bulvaanin kautta.⁵² Tontilla olleisiin rakennuksiin tarvittiin lisää majoitustilaa noin 40 oppilaille. Varsin laaja kunnostamis- ja rakennusvaihe toteutettiin seuraavaksi vielä 1930-luvun alussa.

Akatemian 50-vuotishistoriikissa mainitaan, että sen tontti oli pitkään kauppalanviraston seinällä

⁴⁹ Väinö Voionmaa: Työväen Akatemia, teoksessa Sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta (Voionmaa 1924b), s 305, myös lainaukset.

⁵⁰ TSL julkaisi 1922 kustannuksellaan kannatusosakeyhtiön muodostamista ajaneen 16-sivuisen, tavoitteita ja opetuksen sisältöä sekä kannatusosakeyhtiötä esitelleen vihkosen ”Työväen Akatemia. Työväen korkeamman opetuksen suunnitelma”. Vielä tässä vaiheessa tavoitteena oli käynnistää toiminta Teosofisen yhdistyksen omistamassa rakennuksessa Pakilassa, se mainittiin julkaisussakin (s 8).

⁵¹ Yhteistä tietä s 7, myös lainaus. – Boxbackaan eli Bocksbackaan oli rakennettu paljon uusia, pienehköjä huviloita 1900-luvun alkuvuosina, mutta oli ja on siellä muutama huomattavasti kookkaampikin. Kahden kartanon päärakennukset olivat kuitenkin maa-alueineen Helsingin kaupungin omistuksessa. Ks. Tero Tuomisto: Aatetta, intoa ja kotiseututyötä. Yli puoli vuosisataa Pukinmäen sos. dem. yhdistyksen toimintaa. Työväen Helsinki 22/2010. Helsinki 2010 (Tuomisto 2010a), s 14–18.

⁵² Grankulla oli niin vahvasti porvarillinen yhdyskunta, ettei esim. 1925 kunnallisvaaleja tarvittu lainkaan, sillä työväen edustajat eivät asettaneet tai kyenneet asettamaan ensimmäistäkään ehdokasta, ks. Tuomisto 1984b s 95.

olleessa tonttikartassa punaiseksi väritettynä. Myös poliittisesti sävyttyneet, tarkoitukselliset puheet ”punaupseerikoulusta” kestivät kauan.⁵³

Akatemian ensimmäinen lukukausi alkoi syksyllä 1924. Vaikka oppilaitos oli tarkoitettu kaikille työläisille, oli käytännön syistä edellytyksenä 17 vuoden ikä ja periaatteessa kansakoulukurssia vastaavat tiedot; siitä jouduttiin joskus tinkimään. Arvi Hautamäki kertoi haastattelussaan vuonna 1971, että Väinö Voionmaa ja Kansallismuseon tutkija, filosofian tohtori Julius Ailio tavallaan keskenään sopivat eräänlaisesta tehtävien jaosta työväestön laajassa sivistystyössä. Sen mukaan Akatemiasta tuli Ailion työkenttä.⁵⁴

Väinö Voionmaa arvosti korkealle Julius Ailion työtä tiedemiehenä ja yhteiskunnallisena vaikuttajana. Hänen mukaansa työllä oli yhteys myös TSL:n toiminnan kanssa. Voionmaa arvioi myöhemmin Ailiosta, että hänen ”kultivoitu, vaatimaton ja meluton olemuksensa, hänen tarmokas ja määrätietoinen työtapansa samoin kuin hänen koko edellinen harrastussuuntansa [muinaistutkijana, tieteesen perustuvan sivistyksen levittäjänä] olivat ensiluokkaisen sivistyspoliittisen työntekijän ja johtajan ominaisuuksia”.⁵⁵

Tohtori Julius Ailio kiteytti erinomaisen iskevällä tavalla Akatemian omaksuman sivistysajatuksen avajaisjuhlan esitelmässään sunnuntaina marraskuun toisena päivänä 1924: ”Työväen kohtaloita ratkaistaan järjen ja kehittyneiden aivojen avulla, eikä vallankumouksellisten vaistojen ja sokeiden intohimojen nojalla.”⁵⁶ Voionmaa puolestaan tiivistä Akatemia-artikkelissaan, että oppilaitos tuli olemaan ”koko maan yhteinen, valtiollisia suuntariitoja karttava sivistyslaitos”. Hänen mukaansa opetuksen pohjana tuli olla ”ennakkoluuloton tiede ja akatemiaelämän siveellisenä perustuksena yhteiskunnallinen henki”.⁵⁷

Akatemia-keskustelu työväenliikkeen sisällä nosti taas havainnollisella tavalla esille kaksi erilaista suhtautumista sivistyskäsitykseen. Selkeästi ilmaisten, Pentti Järvisen kiteytyksen tai yksinkertaistuksen mukaan vasemmistososialistien/kommunistien ja sosialidemokraattien sivistyskäsitysten lähtökohtien välillä ydinkysymys oli ”sosialistisesta vallankumouksesta tai sopeutumisesta vallitsevaan yhteiskuntajärjestykseen”.⁵⁸

Sosialidemokraatit tekivät määrätietoisen valinnan kansanvaltaisuuden ja vähittäisten yhteiskunnallisten uudistusten, reformien hyväksi syksyllä 1918 aloittaessaan toimintaa uudelleen

⁵³ Yhteistä tietä s 7, 38–39; ks. myös Tero Tuomisto: Osaston Kaiku. 75 vuotta sosialidemokratiaa Kauniaisissa. 75 år socialdemokrati i Grankulla. Somero 1978 (Tuomisto 1978), s 24–26. – Myös Arvi Hautamäki toi em. haastattelussa esille perusteettomat puheet ”punaupseerikoulusta”. Epäluuloja ja ilkeämielisiä puheita riitti pitkään.

⁵⁴ Julius Ailion kuoltua maaliskuussa 1933 tuli Väinö Voionmaasta hänen jälkeensä Työväen Akatemian esimies.

⁵⁵ V. V. [Väinö Voionmaa]: Tuonen satoa. Työläisopiskelija 3/1933.

⁵⁶ Lainaus Arvi Hautamäki: Työväen Akatemia ja sen asema työväen omaehtoisessa sivistystyössä, teoksessa Työväen sivistystyö II, s 212.

⁵⁷ Voionmaa 1924b s 306.

⁵⁸ Järvinen s 43.

sisällissodan raskaiden kuukausien ja uhrien jälkeen. Sitä valintaa tuki TSL:n työ kansan syvien rivien keskuudessa ja sille antoi myös Työväen Akatemia oman opetuksellisen tukensa. Akatemian perustamiseen aluksi varauksellisesti suhtautuneet sosialidemokraatit joutuivat pian muuttamaan käsityksiään, kun oppilaitoksen työ pääsi käyntiin.

Alkeiskoulu ja korkeakoulu

Akatemian johtajaksi pyrittiin saamaan tunnettu valtio-oppinut Yrjö Ruutu, mutta hän kieltäytyi ja valitsi sen sijaan rehtorin tehtävän Kansalaiskorkeakoulussa eli Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa, jota oli ollut aikaansaamassa. Hän toimi Akatemiassa kuitenkin tuntiopettajana kolmekymmenluvun lopulle saakka.⁵⁹ Akatemian johtajaksi saatiin sitten maisteri Toivo Ilmari Wuorenrinne, joka oli toiminut Kotkan työväenopiston johdossa. Hänestä tulikin johtaja pitkäksi aikaa, vuosiksi 1925–38.⁶⁰

Akatemian johtaja T. I. Wuorenrinne korosti *Työväen kalenteriin* 1927 laatimassaan kirjoituksessa, ettei Akatemia ollut puolueopisto, vaikka se hengeltään erosikin maan muista yli 40 kansanopistosta. Se nojautui työväestöön ja oli työväenhenkinen oppilaitos. Akatemiassa työskenneltiin Wuorenrinteen mukaan ”vakavan asiallisuuden ja tieteellisyyden pohjalla”.

Monestakin syystä oppilaitos oli samanaikaisesti alkeiskoulu ja korkeakoulu. Se oli myös noin 40–50 opiskelijan ja opettajan muodostama sisäoppilaitos, internaatti. Ensimmäisinä toimintavuosina Akatemiassa saattoi aistia eräänlaista historian vahvaa havinaa, mikä näkyi myös vuosikertomusten sivuilta. Luennoitsijoina kävivät muiden muassa liikkeen uranuurtajat N. R. af Ursin ja Taavi Tainio. Matti Paasivuori, hänkin jo tavattoman maineikas tuossa vaiheessa, luennoi ammattiyhdistysopista.

Pienviljelijän poika Matti Lepistö, sittemmin pitkäaikainen kansanedustaja ja moninkertainen ministeri, kertoi muistelmakirjassaan muun muassa työväentalon rakentamisesta Laitalan kylän Alavehkalaan ja sitten opintokerhotoiminnasta talon suojissa. Hän muisteli myös Matti Paasivuoren opetusta Akatemiassa ollessaan 24-vuotiaana toisella vuosikurssilla. Paasivuori luennoi sosiaalilainsäädännöstä ja ammattiyhdistysliikkeen historiasta. Tentiin hän saattoi laatia 75 kysymystä, joihin olisi pitänyt Lepistön muistaman mukaan vastata 45 minuutissa. Nopeimmat ehtivät vastata ehkä kolmasosaan. ”Liikuttavinta Paasivuoren ylimitoitetussa perusteellisuuudessa oli, että tarkastaessaan tenttipapereita hän kirjoitti itse vastaukset vastaamattomiin kysymyksiin ja

⁵⁹ Yrjö Ruutu (aik. Ruuth, 1887–1956) liikkui aatteellisesti varsin väljästi. Hän kehitteli omaa ”suomalaissosialismiaan”, joka olisi ollut ”valtiojohtoisuutta ilman luokkataistelua”. Hän ehti olla AKS:n ja edistyspuolueen jäsenenä ennen tuloaan SDP:n riveihin vuonna 1938. Sotavuosien jälkeen hän siirtyi SKDL:n jäseneksi (Puhakainen 1984 s 9).

⁶⁰ T. I. Wuorenrinne (1892–1984) oli entinen edistyspuoluelainen, sittemmin sitoutumaton. Hänelle ja Ruudulle oli yhteistä myös Clarté-aate, lukeneiston ja työväenliikkeen yhteistyötä hakenut ja korostanut liike, jota Suomeenkin yritettiin. Ks. Puhakainen 1984 s 9; Työläisopiskelija 4/1942; ks. myös Matti Klinge: Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta. Helsinki: WSOY 1972 (Klinge 1972), esim. s 132–157.

oikoili väärää vastauksia.”⁶¹

Wuorenrinteen on sanottu luoneen ”käsitteen työskentelystä tieteenomaisesti työväenliikkeen hengessä”. Se tarkoitti, että ”asioita katsottiin työväenliikkeen näkökulmasta, mutta muittenkin poliittisten suuntien mielipiteet tuotiin esiin”. Jäykkää dogmatismia kartettiin. Kriittisyyteen kannustettiin.⁶²

Opetus tapahtui luentojen, seminaariharjoitusten ja kerhojen puitteissa. Harjoitusaineisiin kuuluivat muun muassa äidinkieli, ruotsi, laskento, kokous- ja puhetekniikka, kotitalous, voimistelu jne.

Korkeakoulullisesti käsiteltäviä aiheita olivat muun muassa yhteiskuntatiede, historia, kunnallis- ja hallinto-oppi, kansantaloustiede jne. Ainevalikoimaan kuuluivat myös huomattavalla painolla erilaiset luonnontieteelliset aiheet. Opiskelijat istuivat tunneilla ahkerasti. Ei ihme, sillä opiskelemaan oli vapaaehtoisesti ja tarkoituksella lähdetty, joskus hyvinkin vähävaraisista kodeista, penniä venyttäen. Aiheettomista poissaoloista saatettiin lisäksi joutua muiden nuhdeltavaksi, ja oppilaitoksen oma lehti julkaisi ainakin alkuvuosina niiden nimet, jotka olivat poissa toverikunnan kokouksista.

Ensimmäisinä vuosinaan T. I. Wuorenrinne oli vielä poikamies ja vietti paljon aikaa Akatemiassa. Hän saattoi iltasella istua pitkään opiskelijoiden kanssa kertoen esimerkiksi kokemuksistaan ulkomaanmatkoilta.⁶³ Ne olivat useimmille tuolloin vielä vain haaveita. Myöhemmin hänen puolisonsa Rauha toimi myös opettajana Akatemiassa, aineinaan muun muassa kotitalous ja tyttöjen voimistelu.

Esimies Julius Ailio oli alkuvuosien toinen isähahmo. Omassa opetuksessaan hän pyrki ”vapauttamaan opiskelijat aikaisemman koulutuksen aikaansaamasta kiihkokansallisuus-konnollisesta painolastista ja korosti luonnontieteiden merkitystä”. Ollessaan Tannerin vähemmistöhallituksen ministerinäkin Ailio löysi aikaa akatemialaisille. Hän muun muassa auttoi heidän ryhmiään, jotka tekivät retkiä pääkaupunkiin tutustumaan ja järjesteli käyntejä eri kohteisiin.⁶⁴

Laitoksen talous saatiin lähes vakaalle pohjalle kannatusosakeyhtiön varojen hankinnan kautta. Lisäksi saatiin merkittäviä avustuksia eräiltä yrityksiltä, kuten esimerkiksi tupakkayritys P. E. Rettig & Co:lta, Osuustukkukaupalta ja muutamilta muiltakin. Rettig antoi perustamisvuonna 1924 yhteensä 200 000 mk avustuksen (nykyrahassa noin 64 000 euroa).⁶⁵ Tupakkayrityksen lahjoitus

⁶¹ Matti Lepistö: Vapaa talonpoika Pohjanmaalta. Toim. Olavi Hurri. Helsinki: Tammi 1983 s 39–41, 44–47, lainaus s 45.

⁶² Yhteistä tietä s 8–9, lainaus s 9; ks. myös Voionmaa 1924b s 306.

⁶³ Wuorenrinteestä ks. myös Valistus, sivistys, kasvatus s 324–325; hänen sivistysnäkemyksistään (vuodelta 1927) ks. esim. T. I. Wuorenrinne: Kansanvalituksesta kansansivistykseen; sekä (vuodelta 1945) sama: Demokratia ja kansansivistystyö, molemmat teoksessa Valistus, sivistys, kasvatus s 90–96 ja 159–168.

⁶⁴ Yhteistä tietä s 8–9, lainaus s 9.

⁶⁵ Sosialisti 22.7.1924.

närkästytti porvarillista mielipidettä, etenkin kun Rettig oli jo aiemmin antanut tukea Åbo Akademille eli ruotsinkieliselle korkeakoululle. Suomenmielisten suunnalta ärahdettiin. Ainakin maalaisliittolainen *Savon Sanomat* kehotti syksyllä 1924 boikotoimaan yhtiön tupakkamerkkejä Mattia, Maijaa ja Klubia. Lehti arvioi Akatemian olevan kommunistisoluksen hautomalaitos.⁶⁶ Akatemiaa kohahdukset eivät hievauttaneet. Oppilaitos pääsi pian myös säännöllisen valtionavun pariin; esimerkiksi vuonna 1927 avustus oli 100 000 mk (noin 31 000 euroa).⁶⁷

Vahva yhteenkuuluvuuden henki

Vasemmistososialisteille selvisi jo pian perustamisvaiheessa, että heidän todellinen merkityksensä uuden oppilaitoksen johdossa jäisi olemattomaksi. Seurauksena oli heidän lehdistössään varoituksia, ettei työläisnuorten pitänyt sinne mennä. Mutta oli joissakin heidän lehdissään myös aivan toisenlaisia, opiskeluun menemistä kannustavia kehotuksia.⁶⁸

Jokaiseen Akatemian vuosikirjaan sisältyi alusta alkaen myös opiskelijoiden kirjoituksia. Vuosikirjaan 1926–27 kirjoitti viipurilainen 24-vuotias vaatturi Martti Saalasti arvioitaen opiskelusta ja lisäksi ilmiselvästi vasemmistolaisesta näkökulmasta. Hän muistutti, että ”vasemmistotyöläiset” olivat ottaneet Akatemiaan kielteisen kannan perustamisesta alkaen. Perusteluna oli toisaalta ollut se, että aloitteentekijöinä olivat sosialidemokraatit, ja toisaalta se, että oppilaitokselle haettaisiin valtiollista tukea. Sen puolestaan arveltiin merkitsevän opetusta ”porvarillisessa hengessä”.

Saalasti oli itse aivan päinvastaisella kannalla, Akatemiassa opiskelun puolella, vaikka esimerkiksi opettajakunnassa ei ollut yhtään vasemmistososialistien edustajaa. Hän korosti Akatemian olevan ainoa kaltaisensa oppilaitos työväestöä varten. Ja lisäksi opetusohjelmistokin oli varsin laaja. Mukana oli tosin paljon sellaistaakin, mikä ei ollut työväenluokan maailmankatsomuksen mukaista, mutta kuitenkin erittäin hyödyllistä tietää. ”Asioiden tunteminen yleensä kasvattaa itsearvostelukykyä, mikä on aivan välttämätön, jos mieli toimia omaperäisesti, eikä vain määrättyjen dogmien puitteissa.” Martti Saalasti painotti kokemustensa perusteella, ettei opetus ollut tendenssimäistä, eikä kenenkään yksilöllisiä ajatuksia pyritty kahlitsemaan. ”Kommunismia selitetään samalla tavalla kuin sosialidemokratismia ja muitakin suuntia. Kukin saa ottaa sen, mitä haluaa.”⁶⁹

Käytännössä oppilaitoksessa oli sekä sosialidemokraattisesti että vasemmistolaisemmin ajattelevia nuoria opiskelijoita, jälkimmäisiä kyllä tuntuvasti vähemmän. Osa ei tuntenut kumpaakaan suuntausta varsinaisesti omakseen. Ja sosialidemokraattejakin oli ainakin kahdenlaisia: voisi sanoa keskitien kulkijoita ja sitten hieman vasemmalle kallellaan olleita, ns. keskustalaisia tai ns.

⁶⁶ Järvinen (s 60–61) selostaa Akatemiaan, Rettigiin ja tupakkaan liittynyttä keskustelua eri lehdissä.

⁶⁷ Laki kansanopistojen valtionavusta hyväksyttiin 1925 ja laki työväenopistojen valtionavusta seuraavana vuonna, lisäksi kansankirjastolaki hyväksyttiin 1928 (ks. esim. Pikkusaari 2014 s 40–42).

⁶⁸ Ks. Järvinen s 42–43.

⁶⁹ Martti Saalasti: Vasemmistotyöläiset ja Työväen Akatemia, julkaisussa Työväen Akatemian Vuosikirja 1926–27. Helsinki 1927, s 62–64, myös lainaukset.

huplilaisia näkemyksiä kannattaneita. Työväen Akatemiasta tuli joka tapauksessa heti alusta alkaen erittäin merkittävä koulutuspaikka ja sivistyksen väylä suomalaisessa työväenliikkeessä. Suutarin poika, varastomies Oiva Valavaarakin tuli loppukevällä 1929 Sivistysliiton palvelukseen suoraan vuosikurssin 1928–29 päätyttyä.⁷⁰

Oppilaitoksen oma toverikunta huolehti sisäisestä järjestyksestä. Akatemian käyneiden pariin muodostetun toveriliiton vuotuisista kokouksista tuli merkittäviä tapahtumia monine esitelmineen ja puheenvuoroineen. Näihin toveripäiviin sisältyi myös henkisiä kilpailuja sekä ohjelmallisia illanviettoja.⁷¹ Toverikunnan ja sen toveripäivien kautta sekä yleisemminkin Akatemia säteili voimakkaasti vaikutustaan työväenliikkeeseen ja osin myös laajemmalle yhteiskuntaan, niin silloin kuin jatkuvasti myöhemminkin.

Oppilaitoksessa vallitsi alusta alkaen vahva yhteenkuuluvuuden henki. Opiskelun luonne oli tavallaan epämuodollista ja vapaata, mutta kuitenkin tavoitteellista. ”Mielenkiintoisia hetkiä olivat n.s. tupakkavaliokunnan kokoukset, joissa keskusteltiin ja väiteltiin milloin poliittisista milloin muista kysymyksistä”, muisteli sittemmin ensimmäisellä vuosikurssilla ollut, raittiusliikkeessä vaikuttanut tamperelainen, kirvesmiehenä työuransa aloittanut Yrjö A. Saarinen. Kun tupakkahuonetta ei ollut, oli savut vedettävä avoverannalla. Vielä ei tiedetty juuri mitään tupakoinnin vaaroista ja terveydelle haitallisista seurauksista.

Saarisen mukaan Akatemian ”seminaaritunnit muodostuivat erittäin antoisiksi. Ne olivat oikeastaan eräänlaisia henkisen voiman näytteitä, joissa ei aina sanoja ja arvosteluja säästetty. Kaiken pohjana oli kuitenkin vilpittömän pyrkimys totuuteen ja asian selvittämiseen ja seminaaritunneilla selvisikin monta tärkeää kysymystä”.⁷²

Nimimerkki ”Villehard P-lo” tarjosi mielenkiintoisia opiskelun tuokiokuvia ”uuden sivistyksen temppeleistä, Grankullan kuusikossa”, *Työväenopisto*-lehteen laatimassaan kirjoituksessa kevättalvella 1926. Hän kertoi erityisesti akatemialaisten yhteyksistä Helsingin työväenopistoon: molemmiin puolin olivat opiskelijat käyneet vastavuoroisesti eri tilaisuuksissa ja myös keskustelupiirien kokouksissa. Keskustelukokouksen jälkeen oli esimerkiksi syksyllä 1925 ollut Helsingissä vielä ”arvokas illanvietto kahvitarjoiluineen”. Akatemian sunnuntai-illanvietoissa kävi puolestaan joskus ”huomattavia kulttuuripersoonia sekä opiskelijoita ja sivistystyöntekijöitä”. Opiskelijoilla oli samoja opettajiakin ja luennoitsijoita. Yhteistyö oli hedelmällistä.

Kevättalvella 1926 järjestivät opistolaiset ja akatemialaiset yhteisen laskiaisjuhlan Pitäjänmäen työväentalolla; sinne oli kummastakin oppilaitoksesta suunnilleen 8 km matka. Useimmat tulivat paikalle hiihtäen, sillä kaunis talvipäivä houkutti ”lylyä lykkimään”. Kokonaisuudessaan

⁷⁰ Valavaara kirjoitti oman kurssinsa vuosikirjaan novellin kaltaisen kuvauksen ”Lakon vaikutus työläisperheeseen” (*Työväen Akatemian Vuosikirja 1928–29*, Helsinki 1929, s 28–29).

⁷¹ Yhteistä tietä s 8, 77–86 (Heino Ylisipola); ks. esim. *Työläisopiskelija* 4/1937, jossa on laaja selostus 13. toveripäiviltä, joiden yhteydessä esim. pohjoismaista ja pohjoismaisesta yhteistyöstä puhuivat maisteri Pekka Railo, professori Väinö Voionmaa ja maisteri K. H. Wiik.

⁷² Lainaukset Yrjö A. Saarinen: *Muistelmia Työväen Akatemian alkutaipaleelta*. Käsikirjoitus ilman vuotta, TA.

”tilaisuuden ohjelma oli tunnelmaltaan kevättä ja vapauttavaa”.⁷³

-----tietolaatikko

ULJAS SAAVUTUS

Sanomalehdentoimittajana ja muun muassa Työväen sanomalehtien tietotoimiston (TST) palveluksessa pitkän päivätyön tehnyt Hugo L. Mäkinen muisteli 1990-luvun lopulla seitsemän vuosikymmenen takaisia Akatemia-kokemuksiaan, ilmeisesti säilyttämäänsä vuosikirjaan tukeutuen. ”Kun meitä kolme silloista tamperelaisnuorta käveli syyskuun alkupäivinä vuonna 1926 Grankullan asemalta mäkiä ylös akatemian alueen länsiportille ja näki ensimmäisen kerran kuusiston läpi uljaan opistorakennuksen, olemuksemme valtasi hämmästyksen ja ujouskin.”

Nuoret tehtaantyöläiset eivät olleet sellaiseen tottuneet. Pian tuli paikka rakennuksineen kuitenkin tutuksi ja samoin kurssilaisetkin.

Akatemian kolmannelle vuosikurssille osallistui kaikkiaan 36 henkilöä, heistä kahdeksan tyttöä. Alatorniosta saakka oli matkannut yksi, ja yksi kurssilainen oli Helsingistäkin, kaikki muut olivat siltä väliltä. Jalkinetehtaan työmies Mäkinen oli 18-vuotias, ja toista ääripäätä edustivat muutamat kolmekymppiset. Parilla tulokkaalla oli niinkin korkea oppiarvo kuin keskikoulu, mutta ”muut olivat itseksenenopiskelleita, työväenopistolaisia, opintokerhoissa ahertaneita, sen sellaisia”.

”Ensi ihmettelyn ja epäröinnin haihduttua alkoi tiivis opiskelu, vaikkei alussa oikein tiedetty mitä tarkoitettiin luennoilla tai seminaariesitelmillä”, muisteli Hugo L. Mäkinen. Kukaan opiskelijoista ei ollut siihen mennessä koskaan tavannut ketään filosofian tohtoria tai professoria, vielä vähemmän puhunut tai väitellyt sellaisen kanssa. ”Mutta niin alkoi tapahtua.” Tutuiksi tulivat ”Väinö Voionmaa, Julius Ailio, näytelmäkirjailija Lauri Haarla, vilkkaista vilkkain Mikko Erich, mainio rehtori Toivo Ilmari Vuorenrinne”. Kymmenkunta muutakin opettajaa tasoitti kurssilaisille sivistyksen tietä. Ja sitten ”vappuun 1927 mennessä olimme aivan uusia ihmisiä, itse asiassa kaikenkaltaisia persoonallisuuksia”.

”Kun edistysmielinen osuuskauppaliike, TUL, puolue, ay-liike, TSL ja valistuneet yksilöt yhdistivät voimansa 1920-luvun alkupuoliskolla perustaakseen oppilaitoksen nimenomaan työläisnuorisoa varten, ne tekivät kylvön, joka on kantanut runsaan ja rikkaan sadon”, kiteytti Mäkinen muistelunsa Akatemian 75-vuotisjuhlavuoden tunnelmissa. Jo siihen mennessä Akatemiassa opiskelleita nuoria oli pitkälti yli 4000.⁷⁴ Muutamat muutkin opiskelijat muistelivat Akatemian vuosikirjoissa noita

⁷³ Villehard P-lo: Työväen Akatemiasta, julkaisussa Työväenopisto 2–3/1926, myös lainaukset. – Ainakaan vuosikurssin oppilaiden nimistä yksikään ei täsmää nimimerkin kanssa, lähimpänä olisi suolahtelainen 25-vuotias työmies Ville Puumalainen (Työväen Akatemian Vuosikirja 1925–26. Helsinki 1926, s 27–30).

⁷⁴ Hugo L. Mäkinen: Uljas työväen sivistysliikkeen saavutus. Demari 30.3.1999, myös lainaukset (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa). – Avajaisjuhlallisuuksien jälkeen varsinainen opiskelu alkoi 1.11.1926 ja päättyi 29.4.1927. Opiskelun aloitti 37, mutta yksi joutui keskeyttämään sairauden takia. Vuosikertomuksissa on erikoisuuksia, joita ei enää sallittaisi: oppilaiden nimien ohella mainittiin kotipaikat ja syntymäpäivät, myös

varhaisia, ainutlaatuisia tienraivaamisen vuosia.⁷⁵

Kiistoja kunnallisista avustuksista

Kun paikallinen sivistys- ja opiskelutyö saatiin käyntiin, kehotti TSL:n toimisto sivistystoimikuntia hakemaan toiminnan tueksi kunnallisia avustuksia. Monet kunnat myönsivätkin toimikuntien käyttöön taloudellista tukea. Kuten edellä nähtiin, Lohjan maalaiskunta toimi ensimmäisenä.

Avustusten ympärille kehkeytyi kärkevää kiistelyä sen jälkeen, kun vasemmistososialistien/kommunistien tiukan linjan äänenkannattaja *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* kirjoitti vuonna 1929, että suuri osa avustusvaroista oli mennyt paikallisten sivistystoimikuntien kautta suoraan sosialidemokraattiselle puolueelle. Tähän ”paljastukseen” tarttui mieluusti kokoomuspuolueen lehti *Uusi Suomi*.

TSL:n sihteeri Pekka Railo pyrki rauhoittamaan tilannetta muistuttaen siitä, että kunnallislaki nimenomaan velvoitti maalaiskunnat tukemaan yleistä kansansivistystyötä, muutakin kuin vain suoranaisesti kunnallista kirjastoa ja työväenopistoa. Railo kiisti myös toisaalla *Tiedonantajan* väitteet rahojen kulkeutumisesta sosialidemokraattiselle puolueelle. Hän vakuutti, että varat käytettiin asianmukaisesti paikalliseen opintokerho-, luento- ja kirjastotoimintaan, kuten niistä tehdyt tilityksetkin osoittivat.

Kunnallisiin määrärahoihin liittynyt kiistely päättyi vasta vuonna 1934. Viipurin ja Jyväskylän kunnallisista tukipäätöksistä valitettiin nimittäin Korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Tehdyissä valituksissa oli perusteena se, että monet työväen sivistystyöjärjestöjen jäsenyhdistyksistä olivat sosialidemokraattisen puolueen järjestöjä. Korkein hallinto-oikeus totesi tehdyt kunnalliset päätökset kuitenkin lainmukaisiksi.⁷⁶

TSL:n työn taloudellisia tukijoita olivat valtiovallan ja kuntien ohella myös muutamat liikeyritykset, kuten osuustukkukauppa OTK ja tupakkatehdas Rettig & Co. Lisäksi liitto sai vuosittain edelleen jonkin verran varoja eduskunnan valvomalta Längmanin lahjoitusrahastolta. Tukea tuli myös Alfred Kordelinin rahastolta.

Syksyllä 1923 TSL sai esimerkiksi Längmanin rahastolta 5000 mk ja Kordelinin rahastolta 15 000

pituudet, painot ja rintakehän ympärysmitta kerrottiin niin lukukauden alussa kuin lopussakin. Jälkimmäinen liittyi osin terveydenhoitoon, josta myös Akatemiassa huolehdittiin professori Väinö Lassilan toimesta (ks, *Työväen Akatemian Vuosikirja 1926–27* s 19–21, 23–25). – Yhdysvalloissa syntyneen Mäkisen (1908–2010) perhe muutti 1921 Suomeen. Hän työskenteli sittemmin jonkin aikaa oppilaitoksen kanslistina ja sen jälkeen toimittajana. Ks. Ulla Tapiovaara-Harpp: Hugo L. Mäkinen 100 vuotta! julkaisussa *Työväentutkimus vuosikirja 2008* s 122.

⁷⁵ Esim. Waldemar Rantoja: Grankullan asemalta Työväen Akatemiaan, julkaisussa *Työväen Akatemian Vuosikirja 1927–28*. Helsinki 1928, s 66–67).

⁷⁶ Järvinen s 73–74; ks myös Railo 1939 s 105–107.

mk avustusta (5000 mk olisi nykyrahassa laskennallisesti runsaat 1600 euroa). Mainittakoon vertailuna, että Kordelinin rahasto antoi samalla kertaa maineikkaalle säveltäjälle Jean Sibeliukselle kunniapalkintona 100 000 mk (noin 32 460 euroa).⁷⁷

Kordelinin myöntämä 15 000 mk käynnisti oikeistolaisessa *Uudessa Suomessa* kiivaan vastarinnan. Lehti hämmästeli ”porvarillista ryhdittömyyttä”. Siinä tuli nähtäville jokin ajan merkki. Ilmeisenä seurauksena oli nopeaa uudelleenarviointia Kordelinin rahaston päättävissä elimissä. Rahasto ei enää vuonna 1924 myöntänytkään Sivistysliitolle avustusta, jota se anoi.

Myöhemmin seuranneina vuosina TSL sai kuitenkin toimintakertomustensa mukaan taas Kordelinilta avustuksena tavallisimmin 10 000 mk vuodessa, ei kuitenkaan enempää. Saadut varat käytettiin muun muassa kirjastotoiminnan kehittämiseen ja uusien opintoaineistojen laatimiseen.⁷⁸

Sivistysliitto ja Tannerin hallitus

Vuosi kerrallaan aika työskenteli vitkalleen valkoisessa Suomessa sosialidemokraattien yhteiskuntakelpoisuuden hyväksi. Suoranainen hetkellinen poliittinen murros koettiin, kun monen lyhytaikaisen porvarillisen hallituksen jälkeen sosialidemokraateille tuli joulukuussa 1926 mahdolliseksi muodostaa Väinö Tannerin johdolla hallitus ensi kerran. Muut vaihtoehdot osoittautuivat siinä tilanteessa eri syistä mahdottomiksi. Se oli yhden puolueen muodostama vähemmistöhallitus, eikä senkään taival ulottunut joulukuuta 1927 pitemmälle. Presidentti Lauri Kr. Relander antoi oman tukensa hallituksen muodostajalle Väinö Tannerille. Hallituksen muodostaminen merkitsi sosialidemokraateille sitä, että puolueen jäsenten osallistuminen itsenäisen Suomen hallitukseen hyväksyttiin, mikä ei tuolloin ollut ihan itsestään selvää. Sekin oli askel eteenpäin maltillisella reformismin tiellä.⁷⁹

Mielenkiintoista oli, että sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän kokouksessa 9.12.1926 vähemmistöhallitukseen menoa vastaan äänestivät siinä vaiheessa muun muassa TSL-miehet Mikko Ampuja ja Väinö Voionmaa. He jäivät pieneen vähemmistöön, sillä puoltava äänestystulos oli 39–15.⁸⁰

Sivistysliiton toiminnassa mukana olleista keskeisistä vaikuttajista muutama pääsi vuodeksi kokeilemaan ministerisocialismia. Itse asiassa määrä oli liiton koko historiaa ajatellen yhdellä kertaa ainutkertaisen runsas. Väinö Voionmaasta tuli ulkoministeri, Julius Ailiosta opetusministeri, Väinö Huplista kauppaja- ja teollisuusministeri ja Matti Paasivuoresta aluksi salkuton ministeri, käytännössä sosiaaliministeriössä. Myöhemmin vuoden 1927 puolella vielä Olavi Purosta tuli Rieti Itkosen jälkeen sisäministeri.

⁷⁷ Suomen Sosialidemokraatti 7.11.1923, 14.11.1923.

⁷⁸ Toim.kert. mukaan; vrt. Järvinen s 75–76.

⁷⁹ Tannerin hallituksen muodostamisesta esim. Soikkanen 1975 s 445–452; Erkki Vasara: Raskailta tuntuivat askeleet. Lauri Kristian Relanderin elämäkerta. Helsinki: WSOY 2013 (Vasara 2013), s 249–264; ks. myös Halila s 226–232.

⁸⁰ Soikkanen 1975 s 449–450.

Mainittakoon, että ensimmäisenä naisena Suomessa Miina Sillanpää toimi valtioneuvoston jäsenenä, toisena sosiaaliministerinä.⁸¹ Hallituksen muut ministerit olivat oikeusministeri Väinö Hakkila, valtiovarainministeri Hannes Ryömä, puolustusministeri Kaarlo Heinonen, maatalousministeri Mauno Pekkala, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Väinö Vuolijoki ja sosiaaliministeri Johan Helo.⁸²

Myöhemmin muistelmissaan Väinö Tanner totesi, kuinka ulkoministeriksi nimitetty Voionmaa oli tehtävässään todellakin ”tarpeellinen, hän oli ainoa, joka harrasti ulkopoliittisia asioita”. Tanner mainitsi kuitenkin samalla, ehkä hieman monimielisesti, etteivät porvarit pitäneet Voionmaata ”järkevän toiminnan miehenä”. Hallituksen ajamista sivistyskysymyksistä ei hänen muistelmissaan kerrota, kuten ei missään kohdassa mitään Sivistysliitostakaan.⁸³

Vasemmistososialistit käyttivät jossain määrin hyväkseen tavallista työläistä hämmentänyttä tilannetta ja syyttivät porvarillisen maan hallitukseen menneitä sosialidemokraatteja yhteistyöstä porvariston kanssa. Olihan se ennenkuulumatonta. Hallituskausi herätti arvostelua myös sosialidemokraattien omassa keskuudessa. Ainakin osittain omien rivien vahvistamiseksi ryhtyi puolueoimikunta vuoden 1927 alussa julkaisemaan erityisesti omalle järjestöväelle tarkoitettua *Järjestötoiminta*-nimistä, Työväen kirjapainossa painettua, aluksi nelisivuista tiedotelehtistä, ”Sosialidemokraattisen Puolueen tiedonantoja”. Sen päätoimittajana oli puoluesihteerin, maisterin K. H. Wiik. Lehden numeroissa annettiin käytännön ohjeita vaalityöhön, kerrottiin tärkeistä kokouksista, neuvottiin yhdistystoiminnan kehittämisessä ja siitä miten uudet jäsenet tuli ottaa vastaan, kannustettiin tilaamaan omia lehtiä ja ostamaan vappumerkkejä. Lisäksi siinä kehoitettiin osallistumaan TSL:n opintotoimintaan.⁸⁴

Yksittäinen tunteita voimakkaasti kiihdyttänyt hetki koettiin toukokuun puolivälissä 1927. Presidentin sairauden takia vt. presidenttinä toiminut pääministeri Väinö Tanner otti Helsingissä Senaatintorilla vastaan suojeluskuntaparaatin valkoisten voitonparaatin vuosipäivänä. Huomattavaa kiihtymystä koettiin niin oikealla kuin vasemmallaakin. Tanner itse otti tapahtuman ulkoisesti rauhallisena.

Väinö Voionmaa ei hallituksessa pelännyt ”puolueen sielun menemistä”, kuten esimerkiksi puoluesihteerin K. H. Wiik teki. Voionmaa kuului siihen joukkoon, joka ei pitänyt mahdollisena

⁸¹ Ministerinä Miina Sillanpään kerrotaan aloittaneen ministerien maakuntamatkat; hän kiersi tarkastamassa muun muassa sairaaloiden ja vanhainkotien oloja huomauttaen havaitsemistaan puutteista (Iivari 2007 s 54, kuvateksti; ks. myös Korppi-Tommola s 111–119).

⁸² Ks. esim. Soikkanen 1975 s 451–452.

⁸³ Väinö Tanner: Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20- ja 30-luvulta. 4.p. Helsinki: Tammi 1966 (Tanner 1966), s 77–104, lainaukset s 80. – Maria Lähteenmäen Voionmaa-elämäkerrassa ei käsitellä omana kokonaisuutena Tannerin hallitusta eikä Voionmaan toimintaa siinä (ks. kuvateksti Lähteenmäki 2014 s 228).

⁸⁴ Esim. Järjestötoiminnan numerossa 2/1927 kerrottiin mm. piirroskuvien kanssa, että puolueoimikunta oli teettänyt uusien työväentalojen mallipiirustuksia. Lehti on Työväenliikkeen kirjaston kokoelmista.

osallistua porvarisenemmistöiseenkin hallitukseen, jos vain työväen asia sitä vaati. ”Tärkeintä on se, mitä me saamme aikaan, eikä se, kuinka jyrkkinä esiinnyimme”, hän totesi kerran vuonna 1929.⁸⁵ Lausuma saa kuitenkin samalla miettimään syitä siihen, miksi hän kuitenkin aluksi vastusti sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen muodostamista loppusyksyllä 1926.

Tässä ei ole tarpeen tarkastella Tannerin vähemmistöhallituksen toimintaa yksityiskohtaisemmin. Väinö Voionmaa hoiti ulkoministerin tehtävänsä tunnollisesti, ja samalla hän pääsi nostamaan esiin niitä harrastamiaan, maantieteeseen pohjautuvia ulkopoliittikan kysymyksiä, joita piti tärkeänä.⁸⁶ Hannu Soikkanen on luonnehtinut Voionmaan ulkopoliittisen ajattelun lähtökohtana olleen ”Suomen kansallinen etu varovaisesti ja maltillisesti sekä rauhaa ja ystävällisiä suhteita korostamalla esille tuotuna”. Ulkoministerinä hän ”harjoitti aktiivista kansainliittopolitiikkaa”, tammikuussa 1920 perustettuun Kansainliittoon (League of Nations) vahvasti luottaen.⁸⁷ Liittoutumattomuuttaan korostanut Suomi pyrki ja myös pääsi syksyllä 1927 Kansainliiton neuvoston vaihtuvaksi jäseneksi seuraavan kolmivuotiskauden ajaksi.⁸⁸

Tannerin hallituksen keskeiset lakiesitykset koskivat kunnallisverojen keventämistä vähätuloisilta, viimeisten punaisten vankien armahduksia sekä työntekijöiden sairausvakuutusta. Armahdusasia etenikin suotuisasti, mutta muuten vähemmistöhallituksen taival muodostui koko ajan vaikeammaksi.

Hallitus ajoi tietoisesti ja tarkoituksella itsensä karille, tiensä päähän, puolustaen viljatullikysymyksellä näyttävästi kuluttajien etua, kun seuraavan vuoden tulo- ja menoarviota laadittiin vuoden 1927 lopulla. Sivistysasioiden osalta talousarviossa esitettiin luento- ja opintokerhovaroiden korottamista ja valtionavun jakoperusteiden pitämistä entisellään. Nämä ehdotukset hyväksyttiin eduskunnassa sellaisinaan, mikä osaltaan kertoi kansansivistystyön nauttimasta yleisestä arvostuksesta.⁸⁹

Väinö Voionmaa oli tehnyt edellisen vuoden 1926 valtiopäivillä raha-asia-aloitteen, jossa ehdotettiin kansansivistystyön määrärahan korottamista aiemmasta vielä 50 000 markalla (lähes 16 000 euroa). Vähitellen sana kansanvalistus oli yhä yleisemmin muuttunut kansansivistykseksi. Kansanedustajien äänet jakautuivat äänestyksessä lähes tasan, mutta korotusta puoltava kanta jäi niukasti tappiolle äänin 81–80. Jakolinja ei mennyt oikeiston ja vasemmiston välissä.⁹⁰

⁸⁵ Lainaukset Halila s 166–167.

⁸⁶ Halilan mukaan Voionmaa alkoi 1920-luvun alussa opiskella ranskaa ja englantia, kun äidinkielen ohella ruotsi ja saksa olivat jo hallussa. Hänen parlamentaarisen toimintansa keskiössä oli eduskunnan ulkoasiainvaliokunta. Voionmaa paneutui vuosien varrella myös eri tavoin Suomen ulkoasiainhallinnon kehittämiseen (s 221, 225).

⁸⁷ Soikkanen 1975 s 462, kuvateksti; Halila s 226–231. – Kansainliitto ajoi erityisesti aseidenriisuntaa ja kansainvälistä yhteistyötä.

⁸⁸ Suomen poliittinen historia 1809–1999 s 137–138 (Hentilä).

⁸⁹ Järvinen s 64–65; Suomen poliittinen historia s 153–154 (Jutikkala).

⁹⁰ Ks. Järvinen s 64. – SDP:n kansanedustajia oli tuolloin 60 ja vasemmistososialistien 18; äänijakautuma ei siten mennyt puhtaasti oikeisto-vasemmisto-jaon mukaan.

Vasemmistososialistien linja jyrkentyy

Vasemmistososialistit pyrkivät saamaan vuosien 1921–26 kuluessa oman edustajansa TSL:n liittotoimikuntaan varsinaiseksi jäseneksi. Kertaakaan se ei onnistunut. Ehkä ponnistelut eivät lopultakaan olleet aivan niin voimakkaita ja määrätietoisia kuin mitä heillä oli ollut esimerkiksi ammattiyhdistys- tai urheiluliikkeessä. Reformistista maailmankatsomusta omalla tavallaan levittänyttä Sivistysliittoa ei kenties pidetty riittävän kiinnostavana tai yhteiskunnallisesti erityisen merkittävänä vaikuttajana. Osa vasemmistososialistien opintotoiminnasta tapahtui kokonaan Sivistysliiton ulkopuolella.

Esimerkiksi vahvasti vasemmistolainen Kemin työväenyhdistys viritteli vuodesta 1919 alkaen omia ajatuksia opintotoiminnan aloittamisesta omalla työväentalolla. Seuraavana vuonna ryhdyttiin perustamaan työväenopistoa, ei enempää eikä vähempää. Kaupunkikin antoi hankkeeseen aluksi taloudellista tukea. Opiston toiminta käynnistyi syksyllä 1920 työväentalolla, vinttikamarissa, kun muita tiloja ei löytynyt. Iltaisin oli tarjolla opetusta muun muassa laskennossa, kirjoituksessa, kirjanpidossa, yhteiskuntaopissa, Suomen historiassa ja talousmaantieteessä. Lauluakin opiskeltiin. Laajimmillaan opiskelijoita oli 250. Avoimia yleisöluentoja pidettiin sunnuntaisin juhlasalissa.

Työväenopiston toiminta jouduttiin kuitenkin taloudellisten vaikeuksien takia lopettamaan jo vuonna 1922. Sen jälkeen järjestettiin opintopiirimuotoista opiskelua ja myös esimerkiksi erilaisia kursseja huvitoiminnan avuksi. Vinttikamarissa opiskeltiin myös työväenliikkeen historiaa ja sosialismin teoriaa. Lisäksi työväenyhdistyksen nuorilla oli vireää kulttuuritoimintaa, agitaatioretkeä ja kesäleirejä niin Kemissä kuin lähiseuduillakin sekä myös pohjoisempana Lapin puolella. Historiateoksen mukaan TSL ei ollut millään tavalla kaksikymmenluvulla kemiläisten työläisten opintotoiminnassa mukana, eikä liittoa mainita kirjassa myöhemminkään.⁹¹

Lähimpänä TSL:n hallinnon luottamuspaikkaa oli TUL:n puheenjohtaja Eino Pekkala kevään 1925 edustajakokouksessa.⁹² Hän sai nimittäin varajäsenen vaalissa enemmän ääniä kuin paikalla oli vasemmistososialistien omia edustajia. Muutamien sosialidemokraattien lipeäminen omista riveistä – syystä tai toisesta, sosialidemokraateillakin oli ajoittain sisäisiä voimainkoetuksia – ja siirtyminen Pekkalan tueksi ei kuitenkaan riittänyt tuomaan toimikunnan varajäsenen paikkaa, varsinaisesta puhumattakaan.

Vasemmistososialistien ponnistelut jäivät pakostakin yksittäisiksi pistoiksi sosialidemokraattien johtamaa toimintaa vastaan. Esimerkiksi keväällä 1922 pidetyssä liiton edustajiston kokouksessa moitti sosialistisen nuorisoliiton Väinö Vuorio, että liiton luennoitsijoita oli valittu liian yksipuolisesti. Jonkin kerran moitteita esitettiin siitäkkin, että Sivistysliiton luennoitsijat olisivat esiintyneet ammatillista liikettä ”hajoittavasti”, mitä sillä sitten saatettiin tarkoittaakaan.

Syyskuussa 1922 pidetyssä edustajiston kokouksessa vasemmistolaiset nostivat ilmeisen tar-

⁹¹ Kemppainen s 175–178, 217–222.

⁹² Edustajiston pk 24.5.1925.

koituksella, kuin mieltä osoittaen, esiin talousasiat. Tästä ehdotuksesta seurasikin Pentti Järvisen arvion mukaan heidän ainoa todellinen saavutuksensa liiton päättävissä elimissä maailmansotien välisenä aikana.

Vasemmistososialistien edustajat ehdottivat liiton toimistoapulaisen palkan korotusta ja samalla puheenjohtajan, rahastonhoitajan ja liiton toimikunnan jäsenten kokouspalkkioiden poistamista kokonaan seuraavan vuoden 1923 talousarviosta. Edustajiston enemmistö hyväksyikin toimistoapulaisen palkan korotuksen, vaikka liiton rahastonhoitaja Olavi Puro oli tiukasti sillä kannalla, että toimitsijoiden palkka-asiat kuuluivat vain liiton toimikunnalle.

Keskinäisiä välejä kiristi myös toimikunnan tekemä ehdotus määräenemmistön alentamisesta kolmesta neljäsosasta kolmeen viidesosaan. Muutoksen tavoitteena oli helpottaa jäsenjärjestöjen jäsenmaksuperusteiden muuttamista. Toukokuussa 1924 ehdotus hyväksyttiin edustajiston kevätkokouksessa äänin 29–9. Luvut kuvasivat yleisemminkin liiton edustajiston voimasuhteita sosialidemokraattien ja vasemmistososialistien kesken noina vuosina.

Eräiden muotovirheiden takia asia jouduttiin käsittelemään ja hyväksymään kuitenkin uudelleen seuraavassa edustajiston kokouksessa. *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* piti koko päätöstä hyökkäyksenä vasemmistososialisteja vastaan. Lehti arvioi, että tavoitteena oli samalla vahvistaa sosialidemokraattisen puolueen ja Kulutusosuuskuntien Keskusliiton vaikutusvaltaa Sivistysliitossa.⁹³ Arvio oli varmaankin oikeansuuntainen.

Jäsenmaksut kaksinkertaistettiin sittemmin, eräin poikkeuksin, vuoden 1926 alussa. Sen jälkeen jäsenjärjestöt maksoivat jäsenveroa 20 penniä (laskennallisesti noin 0,06 euroa) kutakin henkilöjäsentään kohti.

Välirikko alkoi muuttua aivan avoimeksi liiton ollessa viiden vuoden ikäinen.

Vasemmistososialististen järjestöjen osallistuminen Sivistysliiton toimintaan alkoi heikentyä. Niiden jäsenet eivät tulleet yhteisille kursseille, eivätkä heidän jatkuvasti varsin vireinä toimineet opintokerhonsa enää liittyneet lainkaan TSL:n kerhoiksi. Useat heidän hallussaan olleista jäsenjärjestöistä jättivät kokonaan edustajat lähettämättä liiton edustajakokouksiin. Pekka Railo muisteli Heimo Huhtaselle laajassa haastattelussa vuonna 1971, ettei vasemmistolaisten opintokerhoja suinkaan millään tavoin kielletty tulemasta mukaan TSL:n toimintaan. Ja liitto olisi välittänyt heille luentoihin tarkoitetuin varoin luennoitsijoitakin, ”mutta se oli harvinaista kun sitä tapahtui”. Railo hieman kevensi vinosti: ”Ne ei pyrkinet ollenkaan meidän viisauttamme käyttämään hyväksi.”⁹⁴

Työväenjärjestöjen Tiedonantaja harmitteli pääkirjoituksessaan syyskuun alussa 1924 sitä, että Sivistysliittoa viisi vuotta aiemmin perustaneet järjestöt olivat ”hyväuskoisuudessaan” antaneet

⁹³ Ks. Järvinen s 44–45, 47. – Työväenjärjestöjen Tiedonantajassa kirjoitettiin (28.5.1924) varsin tyyliä TSL:n johdossa olleista ”osuustoimintaherroista”, jotka toimivat ”ammattijärjestön ja muiden työväenjärjestöjen etua vastaan”. Lehti otsikoi uutisensa tietoisin virheellisesti: ”Sivistysliitto jää edelleen sos.-dem. puoluejärjestöksi.”

⁹⁴ Railon em. haastattelu, myös lainaukset.

johdon liukua käsistään ”sos.-dem. puolue- ja osuustoimintaherroille”. Aivan niinhän se ei ollut tapahtunut, kuten edeltä muistetaan. Kevään 1926 edustajiston kokouksessa vasemmistososialistit yrittivät vielä saada ammattijärjestön sihteerin E. A. Metsärannan liiton toimikuntaan, mutta sekään yritys ei tuottanut tulosta.

Syksyn 1926 edustajiston kokoukseen lähetti Suomen ammattijärjestö vain yhden edustajan, ikään kuin tarkkailijaksi, eikä muita vasemmistososialisteja ollut paikalla lainkaan. Seuraavan kevään edustajiston kokouksessa heidän ryhmittymästään ei enää ollut mukana ketään.⁹⁵

TSL:n päättävät elimet pitivät oman linjansa, jolla oli epäilemättä puheenjohtaja Väinö Voionmaan vankka tuki. Sihteeri Pekka Railo esitti Suomen ammattijärjestön edustajakokouksessa toukokuussa 1929 Sivistysliiton tervehdyksen jäsenjärjestölle. Hän käytti mahdollisuuden toden teolla hyväkseen korostaen, miten tärkeää oli ”työväen omatoiminen kansansivistystyö”. Railo korosti intomiehellä, että TSL oli koko työväenliikkeen ”yhteinen ase-paja” ja tuotti sille ”voimanlisää”. Hehkutus tuskin syytti kuulijoiden enemmistön keskuudessa isompaa tunteenpaloa, kenties kävi juuri päinvastoin.

Kuitenkin Railo pyrki kunnan reformistin tavoin myös rakentamaan sovintoa ristiriitojen keskellä. Hän uskoi, ettei suomalaisen ”työväenliikkeen sisällissota” päättyisi toisen osapuolen ”lopulliseen antautumiseen”. Oli pyrittävä rauhantekoon, sillä keskinäisestä taistelusta koitui ”iloa ja hyötyä vain koko työväenluokan yhteisille vastustajille ja vihollisille”. Rauhanteko puolestaan edellytti ”jatkuvaa tietojen hankintaa, jatkuvaa ajatuskyvyn kehittämistä ja jatkuvaa suvaitsevuu-den lisäämistä, toisin sanoen työväenluokan sivistystason kohottamista”.⁹⁶ Näin Railo kykeni perustelemaan TSL:n ja ammattiyhdistysliikkeen jatkuvan yhteistyön tarpeellisuutta ja toisaalta myös TSL:n omaksumaa toimintalinjaa.

Edustajakokouksen alustusaineistoissa ei valistuskysymysten kohdalla kuitenkaan missään edes mainittu Työväen Sivistysliittoa. Samaten pöytäkirjan mukaan liitto ei ollut esillä varsinaisissa kokouspuheenvuoroissakaan eikä sitä mainittu hyväksytyissä päätöslauselmissa. Ammattijärjestö luotti valistustyössä omiin voimiinsa. Tiukka oma linja pidettiin sielläkin.⁹⁷

Mainittakoon, että TSL:n työntekijät olivat ammatillisesti järjestäytyneet Ammattijärjestöön kuuluneen Suomen liiketyöntekijäin liiton kautta. He olivat jäsenenä Helsingin konttoristien ammattiosastossa (nro 44). Samaan osastoon kuului myös muun muassa Kustannus Oy Kansanvallan, OTK:n, KK:n ja sos.dem. puoluetöimiston henkilökuntaa.⁹⁸

Proletaarisen kulttuuriryön edistysliitto

⁹⁵ Järvinen s 45–47, lainaus s 45.

⁹⁶ Railon puheenvuoro, myös lainaukset, Suomen ammattijärjestön edustajakokouksen 10.–16.5.1929 pöytäkirjassa (Helsinki 1929), s 10–12.

⁹⁷ Ks. Suomen ammattijärjestön pk 1929 s 115–124, 207–213, Alustuksia ja ehdotuksia-liite s 15–37.

⁹⁸ Ks. Tero Tuomisto: Mukana kuvassa. Kuusi vuosikymmentä konttoristien ammattiyhdistystoimintaa. Helsinki: Liikelitto os. 44 1986, s 12–13.

Vasemmistososialistien ja maan alla toimineiden kommunistien keskuudessa opintotoiminta sekä runsasmuotoinen kulttuurityö kuitenkin jatkuivat, vaikka suurin piirtein kaikki yhteydet katkaistiin Työväen Sivustysliittoon, kun sen päättäviin elimiin ei saatu haluttua, laajempaa ja vaikuttavampaa jalansijaa. Vaikutusvalta ei yrityksistä huolimatta kasvanut TSL:n toiminnan suuntaamiseksi toisella tavalla.

Nestori Parkkari on kuvaillut, kuinka vuoden 1924 lopulla vasemmistolaista nuorisoliikettä ruvettiin organisoimaan uudelleen. Enää ei haluttu uutta maanlaajuista keskusjärjestöä, sillä sellainen olisi ollut jälleen helposti lakkauttavissa. Sen sijaan ryhdyttiin kehittämään paikallisia epäpoliittisia opintoyhdistyksiä, tilapäiskomiteoita sekä propagandistiryhmiä, kisälli- ja ohjelmaryhmiä (korostukset Parkkarin). Joulukuussa 1924 sai alkunsa ensimmäisiin kuulunut Helsingin nuorten työläisten opintoyhdistys.

Kevääseen 1926 mennessä tällaisia opintoyhdistyksiä saatiin aikaan noin 40, ja määrä kasvoi myöhemmin. Näille muodostettiin erityinen Opintotyön neuvontayhdistys. Parkkari tuo esiin, ettei yhdistysrekisteriin viedyissä säännöissä näytetty lainkaan toiminnan poliittista väriä. Opiskelu tuli todellisuudessa kyllä tapahtumaan ”marxilaisessa hengessä” ja opiskelun ohella pyrkimyksenä oli järjestää myös ”käytännöllistä toimintaa, kokouksia, juhlia, retkiä jne”. Aivan tarkoituksellisesti näyttäväksi toimintamuodoksi muodostuivat erityiset ohjelmalliset opintopäivät. Tampereelle kokoontui elokuussa 1927 Parkkarin mukaan noin 700 nuorta maan eri puolilta ja Lahteen vuotta myöhemmin noin 1500.⁹⁹

Vasemmistososialistien/kommunistien opintotoiminta oli itse asiassa monella paikkakunnalla poliittisen toiminnan peitenimenä, mihin käytännön toiminnassa tuolloin itsekkin mukana ollut Nestori Parkkari edellä aivan suoraan viittaa. Erityiset opintoyhdistykset tai työväentalojen ympärille muodostuneet taloudelliset yhdistykset olivat toiminnan keskipisteenä. Siihen päädyttiin, kun valkoisen Suomen viranomaiset lakkauttivat eri vaiheissa heidän julkisia järjestöjään ja vangitsivat toimihenkilöitä.¹⁰⁰

Joidenkin arvioiden mukaan tällaisissa opintoyhdistyksissä olisi 1920-luvun loppupuolella ollut vähintään 10 000 jäsentä.¹⁰¹ Tästä joukosta, vaikka se olisi sitten ollut paljon pienempikin, ilmoittautui TSL:n opintokerhoiksi vain hyvin vähäinen osa. Vasemmistolainen työväen

⁹⁹ Parkkari 1970 s 153–154 (myös lainaukset), 164–165, 172–173. – Parkkarin kirjaan on jäänyt tahaton, hyvin ymmärrettävä kirjoitusvirhe: Opintotyön Neuvontayhdistyksen sijasta hän kirjoittaa kerran ”Opintotyön Neuvostoyhdistyksestä” (1970 s 154).

¹⁰⁰ Järvinen s 48; ks. esimerkkinä Espoon, varsinkin Leppävaaran moninaisesta vasemmistososialistien järjestökokonaisuudesta ja myös maanalaisen SKP:n solun paikallisesta toiminnasta, julkisen ja salaisen kosketuspinoista Tuomisto 1984b s 100–106; Tuomisto 2011 s 89–92; ks. myös kuvausta Kemmin suunnalta Kempainen s 252–291.

¹⁰¹ Armas Äikiä: Kallion leikkauksesta lapualaismuistuksiin, lainattu Järvisen mukaan s 48. – Äikiä hoiti neuvontayhdistyksen järjestäjän tehtäviä ennen Parkkaria 1926. Talvisodan aikana Armas Äikiä sai erikoista julkisuutta rintaman itäpuolella O. W. Kuusisen ns. Terijoen hallituksessa ”maanviljelysministerinä” ja myös propagandistina. Ks. Talvisodan pikkujättiläinen. Toim. Jari Leskinen, Antti Juutilainen. Porvoo: WSOY 2006, s 148 (Jari Leskinen).

sivistystoiminta ei ollut yksiselitteistä eikä ongelmatonta. Aihetta tarkastellut Kari Kantasalmi on todennut esseessään jopa, että ”opintotoiminnan kokonaisuutta ajatellen olisi hämärtävää luonnehtia kommunistien illegaaleista opinnoista käsin muodostunutta valistuskulttuuria koulutuksen käsitteen avulla”. Lisäksi hän on havainnollisesti muotoillut, että ”valistussisältöjen Neuvostoliittoon juontava alkuperä oli suomalaisessa hegemoniakamppailussa pääasiassa pulmallinen”. Kynnyksen aiheutti aateperustakin: ”Marxismi-leninismi työväenluokan tieteelliseksi maailmankatsomukseksi kanonisoidussa muodossa vakuutti huonosti sellaisen hegemoniakamppailun oloissa, joissa se haluttiin ja voitiin kriittisesti ristivalaista.”¹⁰²

Vuosina 1919–23 TSL:ssä oli selkeästi vasemmistososialistien johtamien järjestöjen opintokerhoja muutamia kymmeniä. Suomen ammattijärjestön alaisia kerhoja oli korkeimmillaankin noin 40. Kovin suureksi ryhmäksi eivät tilastoissa kohonneet myöskään ”järjestöistä riippumattomien” tai ”muiden järjestöjen” alaiset opintokerhot.

TSL suhtautui kaikesta huolimatta hyvin asiallisesti niihin harvoihin kommunistisiksi tai vasemmistososialistiksi arvioituihin tai suorastaan tiedettyihin opintokerhoihin, joita sittenkin pysyi mukana liiton toiminnassa. Tällainen oli esimerkiksi ainakin vuosina 1926–28 toiminut Turengin nuorten työläisten opintokerho.¹⁰³

Etsivä keskuspoliisi seurasi tarkoin myös vasemmistososialistien sivistys- ja opintotoimintaa. Se nosti esimerkiksi syytteen Sörnäisten sosialistisista nuoriso-osastoa vastaan sen vuoksi, että sen opintokerhon *Eteenpäin*-lehdessä oli julkaistu ”kiihottavia poliittisia kirjoituksia”. Tapauksen varoittamana TSL:n toimikunta lähetti helmikuussa 1926 kaikille opintokerhoilleen kirjeen. Siinä teroitettiin, että kerhojen tarkoituksena oli opiskelu ja että ”kaikkea poliittista toimintaa ja propagandaa oli vältettävä”.¹⁰⁴ Siinä kulki vedenjakaja suhteessa vasemmistososialistien/kommunistien opinto-, propaganda- ja agitaatiotoiminnalle.

Vasemmistososialistien hakeutuminen omille teilleen huipentui syyskuussa 1928 oman, julkisuudessa toimineen sivistysjärjestön perustamiseen. Proletaarisen kulttuurityön edistysliiton tavoitteiksi asetettiin edistää työläiskynäilijäin ja -piirtäjien yhteisiä pyrkimyksiä. Pian nimeksi omaksuttiinkin Työläiskynäilijäin ja -kuvaajain liitto Yhteisvoima. Lisäksi uuden liiton tehtäviin kuului opastus- ja neuvontatyö, kustannustoiminta sekä työläiskirjallisuuden edistäminen. Kaikki tavoitteet olivat yleisesti tuttuja jo siihenastisesta TSL:n toiminnasta.

Pentti Järvinen on korostanut hyvin keskeistä eroa. Sivistysliitto painotti toimintaansa erityisesti opintokerhoihin sekä kirjallisuuden ja luentojen välittämiseen. Uusi edistysliitto eli TKL Yhteisvoima ajoi enemmänkin aktiivisten kirjoittajien asioita. Rinnastuksena tulee helposti mieleen myöhempi kirjailija- ja taiteilijaseura Kiila, joka perustettiin vuonna 1936, jo hieman toisenlaisessa

¹⁰² Kantasalmi s 28–29, myös lainaukset.

¹⁰³ Järvinen s 48–49.

¹⁰⁴ Järvinen s 48–49, lainaukset s 49.

yhteiskunnallisessa tilanteessa.¹⁰⁵

Uuden liiton sihteeri Otto Oinonen kiteytti toiminnan tavoitteita lehtihaastattelussa huhtikuussa 1929. Hänen mukaansa pyrkimyksenä oli ”taiteenkin avulla edistää työväen vapauspyrkimyksiä”. Puolella vuodessa liiton pariin oli muodostunut seitsemän opintokerhoa, joista viisi oli haastatteluhetkellä ”vilkaassa toiminnassa”.¹⁰⁶ Määrää ei voi pitää kovinkaan suurena.

Tällaiselle työväenliikkeen eri suuntien sisäiselle kiistelylle antoi vielä yleisemmin ytyä ja käytevoimaa kommunistisen liikkeen, myös salaisesti toimineen SKP:n 1920-luvun lopulla yhä jyrkemmäksi muuttunut asenne sosialidemokraatteja, ja huomattakoon, samalla myös vasemmistososialisteja kohtaan. Uuden vasemmistososialistisen edistysliiton toiminnalle, saati sitten sen laajentamiselle ei kuitenkaan käytännössä ollut pitkäaikaisia mahdollisuuksia. Oi-keistoradikalismikin oli jo nostamassa Suomessa päätään.¹⁰⁷

”Aatteellisesti kannustavaa” paikallista toimintaa

Paikallisella tasolla jouduttiin työväenyhdistyksissä tarkastelemaan ajassa esillä olleiden aatesuuntauksien eroja vakavasti. Sosialidemokraattien oli välttämätöntä pohtia oman aatteellisen, reformistisen linjansa kestäviä perusteita, kun liikkeen vasemmalla puolella oli houkuttelemassa räväkämpää, suoraviivaisempaa ja osin jännittävän salaistakin toimintaa. Suhdetta porvarillisiin vastustajiin ja vaalikamppailujen kilpailijoihin oli myös arvioitava, sillä heitäkin oli erilaisia. Opintokerho tarjosi tällaisiin aatteellisiin ajatuksenvaihtoihin hyvän mahdollisuuden, toki myös säännöllisten kuukausikokousten poliittiset keskustelut.

Esimerkiksi Tikkurilan työväenyhdistyksessä, Helsingin maalaiskunnan teollistuvassa rautatietaaajamassa, herättiin toden teolla TSL:n opintokerhotoimintaan vuoden 1929 kuluessa. Tammikuussa perustettiin maalaiskuntaan sivistystyöjärjestö ja sen vaikutus heijastui pian työväenyhdistyksiin. Sille onnistuttiin lisäksi saamaan kunnallista tukeakin opintokerhotoimintaa varten.¹⁰⁸

Tikkurilalaiskerhon aikaansaajana ja puheenjohtajana oli kirjaltaja Otto Kohtanen, joka oli työväenyhdistyksen keskeisiä vaikuttajia 1920–40-luvuilla, kolmekymmenluvulla myös kunnanvaltuuston puheenjohtajana. Yhdistys oli vahva tekijä kunnallisjärjestössä ja sitä kautta

¹⁰⁵ Järvinen s 49–50; Parkkari 1970 ei mainitse uutta edistysliittoa, eikä Kantasalmikaan; Kiilan kirjallisista lähtökohdista ja käynnistäjästä ks. Matti Rinne: Kiila 1936–2006. Taidetta ja taistelua. Helsinki: Tammi 2006 (Rinne 2006), esim. s 12–16, 56–82.

¹⁰⁶ Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 27.4.1929, myös lainaukset (Järvisen mukaan).

¹⁰⁷ Kommunistinen maailmanliike, ja SKP sen osana, leimasi suorasukaisesti sosialidemokraatit ”sosiaalifasisteiksi” ja vasemmistososialistit ”hoipertelijoiksi” tai ”opportunisteiksi” (esim. Suomen työväenliikkeen historia s 163–165; Saarela 2002 s 45–46). –Tällainen nimittely ja asennoituminen ei luonnollisestikaan varsinaisesti edistänyt työväen yhteistoimintaa.

¹⁰⁸ Sivistystoimikunnan lisäksi maalaiskunnan taloudellisen tuen pariin saatiin myös Tapanilan ja Pakilan työväenyhdistysten näyttämöt, ks. Aarno H. Tahvanainen: Yhteistyöllä parempaan huomiseen. Vantaan sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön historia. Vantaa [ei vuosilukua, 2000, Tahvanainen], s 86

laajemminkin maalaiskunnan kunnallispolitiikassa. Kunnallisten asioiden ohella myös oma työväentalo vaati paljon huomiota ja myös jatkuvaa tekemistä. Talo toki tarjosi perjantai-iltoina klo 19 kokoontuneelle opintokerholle tutut, toimivat tilat.

Tikkurilassa otettiin syksyllä 1929 heti ensimmäiseksi opintojen lähtökohdaksi englantilaisen sosialistikirjailijan H. G. Wellsin suosittu teos ”Uusia maailmoita vanhojen sijaan” (suomennos julkaistiin vuonna 1925). Kirjaa käytiin läpi luku kerrallaan, ja kerhon jokaisessa kokouksessa syntyi vilkasta keskustelua sosialismista ja myös kapitalistisesta yhteiskunnasta.

Tilaisuuksissa oli viidestä kymmeneen opiskelijaa paikalla, ja keskusteluista pidettiin oikein pöytäkirjaa. Tammikuun lopulla 1930 keskusteluissa pohdittiin sosialidemokratian näkökulmasta kommunismia. Pöytäkirjaan tallentui melkein pä kautskylaiseen vääjäämättömään kehitykseen viitaten, ”että nykyisillä menettelytavoillaan ei kommunismi voi täydellisesti sosialisoida onnistua, koska se ei ota huomioon historiallista kehityksen kulkua, vaan keinotekoisilla tavoin koettaa yrityksessään onnistua”.

Myöhemmin samana keväänä pohdittiin myös esimerkiksi sosialismin ja kodin suhdetta. Kapitalismi nähtiin kotien vihollisena, sillä vaatimaton ansiotasoa pakotti myös pienten lasten äidit ansiotyöhön. ”Tämä on meidän mielestämme kodin hävittämistä, eikä siitä voida sosialismia syyttää.”

Erkki Vasara on kuvannut kautta 1930–31 Tikkurilassa opintokerhon vilkkaimmaksi jaksoksi. Keskusteluilla oli ”mukana olleille varmasti voimakas aatteellisesti kannustava merkitys”. Kerhoon kuului tuolloin yhdeksän miestä ja neljä naista eli noin 40 prosenttia jäsenistöstä. Pääosin mukana olleet olivat johtokunnan jäseniä tai aktiivisempia jäseniä. Opiskeltiin muun muassa Karl Marxin, Karl Kautskyn ja Max Adlerin teoksia, eikä silloin kartettu vaikeita teoreettisia kysymyksiä. Niihin tartuttiin niin vakaasti kuin yhdessä osattiin.

Myös kaunokirjallisuuden pohjalta keskusteltiin kerhon kokoontuessa, silloin esillä oli esimerkiksi August Strindbergin, Erich Maria Remarquen ja Pentti Haanpään teoksia. Kirjat kiersivät kerholaisilla luettavana, ja kukin alusti vuorollaan. Myöhemmin paneuduttiin historiaan Väinö Voionmaan maailmanhistoriaa käsittelevän kirjan (1928) avulla. Sitten paneuduttiin yhdessä myös esimerkiksi Italian fasismin taustoihin; jonkinlaista rinnastustahan oli Suomessa havaittavissa. Kerhotoiminta alkoi syksyllä 1932 jo hiipua, vaikka opintoaiheina olivat monille hyvin läheiset kunnallishallinnon aiheet.

Kerho lopetti toimintansa tammikuussa 1933, mutta uusia aloitusyrityksiä tehtiin vielä vuosina 1935 ja 1939, kuitenkin onnistumatta. Kirjasto toimi Tikkurilan työväentalolla kuitenkin jatkuvasti ja uusia niteitä hankittiin kolmekymmenluvulla. Yhdistys järjesti yhdessä pitäjän sivistystyöjärjestön ja TSL:n kanssa muutamia avoimia luentotilaisuuksiakin. Esimerkiksi helmikuussa 1936 Arvi Hautamäki puhui aiheesta ”Diktatuuri ja kansanvalta” ja kansanedustaja

Mikko Erich kuukautta myöhemmin työlainsäädännöstä.¹⁰⁹

Maalaiskunnassa oli päästy vuoden 1931 talousarviokeskustelussa hieman erikoiseen ratkaisuun. Kunta myönsi suojeluskunnille avustusta 50 000 mk (noin 18 000 euroa), vaikka sosialidemokraatit sitä vastustivat. Porvarillisten antaman vinkin perusteella sosialidemokraattiset kunnanvaltuutetut rohkaistuivat kuitenkin ensimmäisen kerran esittämään tukea sivistystyöjärjestölle, kuten Aarno H. Tahvanainen on kuvannut. Sille suostuttiin antamaan kunnan varoista 8000 mk (noin 2900 euroa). Tällä rahalla voitiin korvata luentotilaisuuksien kuluja.¹¹⁰

Tikkurilalaisilla oli vuosien varrella paljonkin yhteistyötä Keravanjoen eteläpuolella toimineiden Tapanilan (perustettu 1908) ja Puistolän (perustettu 1931) sosialidemokraattisten työväenyhdistysten kanssa. Jälkimmäisen keskeisiin vaikuttajiin kuului 1930-luvulla TSL-tehtävistäkin tuttu kansanedustaja Mikko Ampuja, joka osallistui monin tavoin paikallisiin rientoihin. Puistolän Urheilijoiden omistukseen siirtyneellä työväentalolla pidettiin monia kansantajuisia luentosarjoja, joihin maalaiskunnan sivistystoimikunta hankki luennoitsijat. Usein puhui Ampujakin. Hän lisäksi hoiti monien sen ajan kansanedustajien tavoin myös työväenyhdistyksen ja yksittäisten puistoläläistenkin asioita tarvittaessa pääkaupungin virastoissa.¹¹¹

TSL ja opintokerhopäivät 1927

TSL osoitti toimintansa laajentumisen ja Työväen Akatemian perustamisen jälkeen aikaisempaakin suurempaa kypsyyttä yhteiskunnallisissa suhteissaan. Sitä kuvasti hyvin se, että liitto osallistui heinäkuussa 1927 ensimmäisen kerran maanlaajuisille yleisille opintokerhopäiville. Se oli kaiken lisäksi Valistusjärjestöjen opintotoimikunnan kanssa päivien kansajärjestäjä.

Viikon mittainen tapahtuma tai paremminkin tilaisuuksien sarja pidettiin Snellmanin kansakoululla, Helsingin Punavuorella. Paikalla oli muiden muassa myös TSL:n toimintaa esitellyt näyttely. Maassa oli opintokerhoja kaikkiaan 1500 ja niistä TSL:n alaisia yli 300.¹¹² Liiton opintokerholaisia ei osallistunut päiville montakaan, mutta toimihenkilöitä sitä runsaammin ja näkyvämmiin.

Päättäjäistilaisuus järjestettiin näyttävänä tapahtumana Helsingin työväentalolla, minne saapui myös joukko liiton vieraaksi tulleita Ruotsin ABF:n edustajia. Heidän mukanaolonsa vei yhteisissä keskusteluissa painopistettä voimakkaasti ruotsinmaalaiseen työväen sivistystyöhön. Päättäjäistilaisuudessa puhui myös tohtori Julius Ailio, tuolla hetkellä Väinö Tannerin

¹⁰⁹ Erkki Vasara: Työväen ja kotiseudun puolesta. Tikkurilan Työväenyhdistys 90 vuotta 1907–1997. Vantaa: Tikkurilan ty 2000 (Vasara 2000), s 164–171, lainaukset s 164, 166.

¹¹⁰ Aarno Tahvanainen: Vuosisata käten ja hengen työtä. Tapanilan Työväenyhdistys sata vuotta 1908–2008. Helsinki: Tapanilan ty 2008 (Tahvanainen 2008), s 255; ks. myös Tahvanainen s 87.

¹¹¹ Puistolän Sos.dem. Työväenyhdistys 1931–1981. Kirj. Hannu Broman, Risto Meriläinen, Päivi Sillanpää. Helsinki 1981 [ei sivunumerointia, 10–15].

¹¹² Valavaara 1954 s 197. – Työkäudella 1926–27 kerhoja oli tilastojen mukaan 244 ja seuraavalla kaudella 342.

socialidemokraattisen vähemmistöhallituksen opetusministeri ja Työväen Akatemian esimies.¹¹³

- - - -tietolaatikko

SIRKUSKATU 5, OVI 24¹¹⁴

Sivistysliiton toimisto oli työn solmukohta koko maata ajatellen. Sitä mukaa kuin opintokerhot ja opintojohtaja- sekä muut kurssit lisääntyivät, kirjeenvaihto vilkastui maan eri osissa toimivien opintokerhojen ja yksittäisten harrastajien välillä, uusia julkaisuja tehtiin, sitä mukaa kasvoi toimiston työpaine.

Pienestä aloitettiin. Toimisto oli vuosien ajan Sirkuskatu 3:ssa, yhteisenä Uudenmaan sos.dem. piiritoimiston kanssa. Toimistoapulainen Hilja Halava muisteli toimistoa myöhemmin lämpimästi: ”Liiton hallussa oli huone ja keittiö, joka viimeksimainittu oli toimistoapulaisen työhuoneena ja samalla seurusteluhuoneena kahvia juotaessa. Kahvi myös keitettiin keittiön hellassa, joten kodikkuutta ei suinkaan puuttunut. Yhdessä piiritoimiston kanssa oli perustettu kahviosuuskunta, ja nämä yhteiset seurusteluhetket kiireellisen työn lomassa olivat kaikille mieluisia.”

Kahvihetket olivat joskus kuin opintokerhon kokouksia, sillä sihteeri Hj. Eklund, entinen ja ehkäpä ikuinenkin opettaja, matematiikan ja filosofian perusteellinen harrastaja, selosti hyvin mieluusti muillekin lukemiaan uutisia tieteenalojen uusista virtauksista.¹¹⁵ Aluksi laajemmat konekirjoitustehtävät teetettiin monistustoimistossa, mutta vähitellen kaikki siirrettiin oman toimiston tehtäväksi, niin konekirjoitus kuin sprii- tai vahasmonistuksetkin.

Toimisto siirtyi helmikuussa 1925 uusiin tiloihin, osoitteeseen Sirkuskatu 5, eli naapuriin työväentalolle. Ovessa oli numero 24, ja toimisto käsitti kaksi tilavaa huonetta, mikä merkitsi myös runsaammin varastotilaa. ”Koska talossa oli keskuslämmitys, ei meidän enää sydämenvahvistukseksi tarvinnut kantaa puita huoneiden lämmittämistä varten”, muisteli Hilja Halava.

Toimisto oli hyvin pieni työyhteisö. Sen muodostivat vain liiton sihteeri, joka tosin oli tavattoman usein matkoilla työtään tekemässä, ja liiton järjestäjä, joka samaten kiersi yhtenänsä ympäri maata, sekä toimistoapulainen Hilja Halava. Vasta vuoden 1928 alussa toimistoon palkattiin toinen apulainen Kaija Vainio (myöh. Helminen).

¹¹³ Opintokerhopäivistä toim. kert. 1925–26, 1927–28; ks. myös Uusi Suomi 5.4.1927, Suomen Sosialidemokraatti 4.7, 5.7, 7.7, 9.7, 11.7, 12.7.1927.

¹¹⁴ Näin esitteli TSL uutta osoitettaan työväentalolla esim. lehti-ilmoituksissa; vuonna 1908 valmistuneesta talosta ks. esim. Helsingin Työväentalon vuosisata. Kirj. Tero Tuomisto, Riitta Pakarinen, toim. Tapio Pekkola. Helsinki: HTY 1994.

¹¹⁵ Joissakin yhteyksissä vasemmistososialistit luonnehtivat TSL:n Hj. Eklundia kenties hieman vitsaillen ”Sivistys-Eklundiksi”, näin esim. vasemmistososialistien Työläisnuorisossa 9.2.1923, sillä heillähän oli oma Hj. Eklundinsa. – TSL:n Hj. Eklund jatkoi sittemmin vuoden 1926 jälkeen Turussa vakuutusmatemaatikkona vuoteen 1933 saakka. Myöhemmin hän joutui sairasvuoteelle ja kuoli vain 57-vuotiaana 1937 (Pikkusaari 2014 s 76).

Sivistysliitto mainosti toimintaansa ja palvelujaan lehti uutisissa ja -ilmoituksissa esimerkiksi seuraavasti. Kirjaston osalta: ”Välitetään kirjallisuutta ja kirjastotarpeita maaseudulle. Annetaan neuvoja kirjojen valinnassa opiskelijoille sekä kaikkia neuvoja kirjastonhoidossa työväen kirjastoille.”

Kirjeopisto: ”Kirjeellistä opetusta edukkaimmin tarjotaan seuraavissa aineissa: suomen kielessä, ruotsin kielessä, saksan kielessä (kaikissa keskikoulun kurssi), laskennossa (aritmetiikassa), yhdistyskirjanpidossa (alkeiskurssi), liikekirjanpidossa (jatkokurssi), järjestötehtävissä, esperantossa ja idossa. Kirjeellinen opetus sopii myös kerhoille.”

Toimistoapulaisen oma-aloitteisuus ja avulias palveluhenkisyys olivat aivan ratkaisevia liiton toiminnan edistämisessä ja kaikkien asioiden sujumisessa. Hilja Halava oli erittäin tunnollinen ja itsekin sivistystoiminnasta innostunut. Myöhemmin hän toimi vanhempana toimistoapulaisena ja sitten vielä TSL:n rahastonhoitajana.¹¹⁶

Toimiston työvälineet olivat vielä pitkään verraten yksinkertaisia mutta tarpeisiin riittäviä. Maailmalla oli jo suuremmissa yrityksissä käytössä esimerkiksi monimutkaisiin, yhtäaikaisiin laskutehtäviin kykeneviä kirjanpitokoneita, ”koneaivoja”. Sellaisista luettiin joskus lehdistä. TSL ei niitä vielä tarvinnut, kehittyneemmän toimistoteknologian aika oli vasta tulossa. Sen sijaan varhaisia apuvälineitä olivat 1920-luvun Suomessakin automaattiset postimerkkileimauslaitteet sekä osoitteiden osalta Adrema-osoitekoneet.¹¹⁷

- - -

Liitolle oma äänenkannattaja

Pekka Railo toi mukanaan Sivistysliittoon lehtimiehen kokemuksensa. Ei ollut lainkaan ihme, että hän alkoi uutena sihteerinä loppusyksystä 1926 alkaen pian pohtia oman äänenkannattajan aikaansaamista. Hänen suunnitelmansa tyrmättiin välittömästi. Taloudenhoitaja Olavi Puro oli sitä mieltä, että liiton taloudellinen tilanne ei uutta julkaisua sallinut. ”Liiton kaikki tulot tarvittaisiin vielä kauan viimeistä markkaa myöten jo hyväksytyjen ja kokeiltujen toimintamuotojen rahoittamiseen”, muisteli Railo myöhemmin Puron painokkaita puheita.

Puolta vuotta myöhemmin Railo yritti uudelleen, nyt varustautuneena yksityiskohtaisella arviolaskelmalla. ”Panin pääni pantiksi”, muisteli Railo myöhemmin, ettei lehti aiheuttaisi ylimääräisiä kustannuksia. Liiton toimikunnassa antoi toinen toimittaja, Yrjö Räisänen, omaa tukeaan, ja vähitellen muutkin toimikunnan jäsenet saatiin asian puolelle.

Työläisopiskelijan ensimmäinen numero tuli lehtipainosta huhtikuussa 1928. Lehti oli aikakausjulkaisun muotoinen ja sivuja oli tavallisesti 24. Se ilmestyi kesää lukuun ottamatta suunnilleen

¹¹⁶ Lainaukset Halava 1939; Valavaara 1939 s 190; Työväenopisto 2–3/1926.

¹¹⁷ A. W. Blau: Koneaiivot. Suomen Kuvalehti 4/21.1.1928 (lehtileike kirjoittajan kokoelmassa).

kuukausittain. Ensimmäisenä vuonna numeroita ehti valmistua kuusi ja seuraavana vuonna jo yhdeksän.

Toimituslaatikossa mainittiin toimitukseen kuuluviksi Väinö Voionmaa, Arvi Hautamäki ja vastaavana toimittajana Pekka Railo, joka myös käytännössä vastasi toimitussihteerinä lehden tekemisestä ja ilmestymisestä. Railo huolehti myös lehteen tulevien ilmoitusten hankinnasta. Lehti oli ensimmäisen vuosikymmenensä ajan varsin arkisen näköinen. Sivuilla oli kyllä piirroskuvitusta ja valokuvaakin.

Työläisopiskelija ilmestyi ilman varsinaisia kansilehtiä, joskin oli poikkeuksiakin. Helmikuussa 1929 lehti juhlisti Väinö Voionmaan 60-vuotispäivää hänen kuvallaan varustetulla kansiaiheella. Syyskuussa 1929 ilmestynyt liiton 10-vuotisjuhlanumero oli puolestaan nidottu kartonkikansiin.

Pekka Railo muistelikin myöhemmin vuonna 1958, että hän sai lehden ulkoisen ilmeen takia saiturin mainetta. Toisaalta vaatimattoman näköinen, edullisesti painettu lehti ei tuottanut julkaisijalleen suoranaista tappiota, mutta samalla kuitenkin liiton tärkeä viesti levisi kautta koko maan.

Ensimmäisen vuoden tulos oli selvästi ylijäämäinen, ehkä taloudenhoitajankin iloisesti yllättäen. Lehden tuotot olivat noin 40 500 mk ja kulut 34 500 mk (runsas 10 000 euroa). Siitä tulikin taloudellisesti lehden paras vuosi.¹¹⁸

TSL kustansi yhden lehden jokaiselle opintokerholle. Jäsenenä olleet ammatti- ja muut liitot kustansivat lehden puolestaan ammattiosastoille tai niiden kirjeenvaihtajille ja muillekin yhteyshenkilöille. Lisäksi lehteä jaettiin ilmaiseksi muun muassa sosialidemokraattisille sanomalehdille ja liiton jäsenjärjestöjen toimistoihin. Painos oli aluksi 3000 ja loppuvuoden 1928 noin 5000 kpl suuruinen, mitä laajemmaksi se ei myöhemminkään kasvanut.

Irtonumeron hinta oli 2 mk (rahanarvonlaskurin mukaan 60 senttiä). Lehteä oli myös mahdollisuus tilata. Siihen kannustettiin opintokerhojen jäseniä ja asiamiehiä suorastaan tilaushankintakilpailuilla. Vuosikerran hinta oli esimerkiksi 1929 koko vuodelle 15 mk (laskennallisesti mutta vaikeasti verrattavissa 4,55 euroa) ja puolivuositilauksissa 10 mk.

Suurista tavoitteista ja toiveista huolimatta lehden painosmäärä aleni 3000:n suuruiseksi, mistä jäsenjärjestöjen tekemiä tarjoushintaista tilauksia oli 1170. Normaalihintaisia tilauksiakin oli muutamia satoja.¹¹⁹

Talouselämyksen vuosina lehden painosmäärä aleni 1500:n suuruiseksi ja jäsenjärjestöjen tilaukset putosivat alimmillaan 114:ään. Vasta 1930-luvun lopulla painos kasvoi uudelleen 3000:een, mutta

¹¹⁸ Pekka Railo: Miksi ja miten *Työläisopiskelija* syntyi? *Työläisopiskelija* 2/1958 (myös lainaukset); tietoja lehden synnystä myös Kaape [Pekka Railo]: Kun me aloitimme... *Työläisopiskelija* 8/1944. Lehden vuosikerrat ovat tallessa Työväenliikkeen kirjastossa.

¹¹⁹ TSL asetti vuodelle 1929 aivan epärealistisen tilaajatavoitteen 30 000 kpl.

toimintakertomusten mukaan jäsenjärjestöjen tilaukset eivät kohonneet runsasta 600 suuremmaksi.

Tavoitteet lehtityöhön käydessä

Vaativuudesta ulkoasustaan huolimatta *Työläisopiskelija* teki hyvin merkittävää ja laajalle ulottunutta työtä sivistystoiminnan saralla. Siitä muodostui nopeasti sivistystyössä mukana olleiden yhteydenpitoväline, tiedotuskanava, lenkki – ellei suorastaan rengas – joka piti joukkoa osaltaan koossa yhteisessä ketjussa. Se kertoi myös TSL:n ulkopuolisille liiton toiminnasta maan eri puolilla, kantavista periaatteista ja päättävien elinten kokouksista sekä linjanvedoista.

Pekka Railo nosti ensimmäisessä pääkirjoituksessaan, ”työhön käydessä”, keskeiset tavoitteet esiin. Lehti tulisi olemaan ”myötämielinen kaikelle yleiselle sivistystyölle, jota eri tahoilla tehdään kansamme tietomäärän lisäämiseksi, sisäisen elämämmen rikastuttamiseksi, toimikyvyn vahvistamiseksi ja kaikinpuolisen sivistystason kohottamiseksi.”

Railo lisäsi kuitenkin, että ”hartaimman intomme ja työmme me omistamme sille sivistystyölle, jossa ylinnä ovat työläisten maailmankatsomus, toveruus ja yhteishenki.” Railon mielessä oli lähinnä se ”itsekasvatus”, jota työläiset toteuttivat opintokerhoissaan. Näille kerholaisille Railo lupasi liiton kaikkea apua, samalla kun tukea oltiin valmiit antamaan kaikille muillekin työväen sivistystoiminnan muodoille, aina kodeissa tapahtunutta yksinäistä kirjeopiskelua myöten.

Hyvin keskeinen osa lehden sisällöstä olikin jatkossa omistettu opintokerhotyön monimuotoiselle tukemiselle. Sivulla oli käytännön ohjeita ja opastusta, kuvauksia eri kerhojen toiminnasta, uusien aineistojen ja kurssikirjojen esittelyjä. Liiton opintojohtajakursseilta oli monia kertomuksia valokuvineen.

Lisäksi kirjoituksin valotettiin taiteen eri muotoja, kuva- ja säveltaidetta sekä kirjallisuutta hyvinkin laajasti. Kirjankustantamot olivat säännöllisiä ilmoittajia lehden sivuilla. Vakioilmoittajia olivat luonnollisesti työväen omat liikelaitokset ja järjestöt. Usein toistuneita ilmoittajia olivat myös esimerkiksi tupakka- ja tulitikkutehtaat. Tupakanpoltoa pidettiin moderniin aikaan ja elämämenoon kuuluvana, eikä sen vaaroista näkynyt sivuilla vielä mitään.

Julkaisussa annettiin myös opastusta työväentaloilla sijaitsevien kirjastojen hoidosta. Sivulla kerrottiin jonkin verran myös muusta työväenliikkeestä, nuoriso-, raittius-, urheilu-, osuustoiminta- ja ammattiyhdistystoiminnan aloilta.

Työväen Sivistysliiton äänenkannattaja *Työläisopiskelija* kertoi myös kansainvälisestä työväen sivistystoiminnasta, Ruotsista, muista pohjoismaista, Virosta ja hieman muualtakin. Keskustelukerho-otsikon alla pakinoi nimimerkki Kaape (Pekka Railo) hieman muuta tekstiä kevyempään sävyyn ajankohtaisista kysymyksistä. Saatettiinpa lehdessä antaa nuorille hyvän käytöksen ohjeitakin, kuten esimerkiksi J. H. Vehkamäki lokakuussa 1928 otsikolla ”Kuinka näyttäisin sivistyneeltä?” Kysymyshän on aina ajankohtainen.

Tietenkin kaikki liiton toimistosta lähetetyt kiertokirjeetkin muistuttivat osaltaan opintokerhoja niiden ajankohtaisista velvoitteista, ilmoitusten tekemisestä ajallaan, tilastoista ynnä muista tarpeellisista seikoista. *Työläisopiskelija* tavoitti jokaisen opintokerhon ja lisäksi monia yksittäisiä opintotoiminnassa mukana olleita ehkä vieläkin tehokkaammalla ja puhuttelevammalla tavalla.

Lehti oli siten alusta alkaen mitä monipuolisin apuväline ja sanoman kuljettaja TSL:n toiminnassa. Sen välityksellä levisivät kautta maan tehokkaasti myös ajankohtaiset uutiset, jotka liittyivät sivistystyön rakenteellisiin edellytyksiin. Lehti esitteli esimerkiksi syyskuussa 1929 laajasti kesällä valmistunutta, professori Zachris Castrénin opetusministeriölle yhden miehen komiteana laatimaa perusteellista mietintöä luento- ja opintokerhotoiminnan kehittämiseksi ja itse asiassa kokonaisuudessaan suomalaisen kansansivistystyön perustehtävistä. Samalla hän esitteli pääpiirteitä siitä englantilaista aikuiskasvatusta koskeneesta vuoden 1919 komiteamietinnöstä, johon edellä jo viitattiin. Se tarjosi selvästikin hänelle käyttökelpoisia aineksia suomalaisiin olosuhteisiin sovellettavaksi. Hänellä oli esimerkkejä myös Ruotsin kokemuksista.

Castrénin määritelmä vapaan sivistystyön tehtävistä tiivistä erinomaisella tavalla niitä 1920-luvun vapaamielisiä, yleisiä ajatuksia, joihin myös TSL:n oma, itsenäinen ja työväenhenkinen toiminta osaltaan nojautui. Hänen mukaansa ”vapaaksi kansansivistystyöksi sanotaan kaikkea sitä moninaista tointa, jonka tarkoituksena on saada hereille ja edistää aikuisten vapaita itsekasvatuspyrkimyksiä, so. heidän pyrkimyksiänsä sekä tietojensa syventämiseen ja laajentamiseen että tunne-elämänsä ja käytöstapojensa jalostamiseen, jotta he täydellisemmin kehittyisivät sivistyneiksi ihmisiksi ja vastuukykyisiksi jäseniksi niissä elämänoloissa ja elämäntehtävissä, jotka he tuntevat omikseen”.¹²⁰

Loppuosa viittasi suoraan siihen, että myös työväestöön kohdistuvalla sivistystyöllä oli kiistämätön oikeutuksensa. Samalla on muistettava kuitenkin, että vapaa kansansivistystyö ja työväen sivistystyö eivät olleet aivan sama asia yksi yhteen, vaikka niissä olikin samaa juurta. Eroa korostettiin luonnehtimalla työväen sivistystyötä omaehtoiseksi, mitä varsinkin myöhemmin tehtiin.¹²¹

Jukka Tuomisto on korostanut sitä seikkaa, ettei Castrénin edellä lainattu määritelmä ollut organisaatio- vaan toimintakeskeinen. Siten se ei ollut vain omaan aikaansa ja sen järjestölliseen elämään sidoksissa, vaan tarjosi pitemmäksi aikaa – oikeastaan pääpiirtein yhä edelleenkin – hyvää pohjaa ”aikuisten omaehtoisille opinnoille”. Castrénilaisittain vapaa kansansivistys luonnehdittiin lähtökohtaisesti itsekasvatukseksi, jonka avulla ”yksilöt voivat kehittää laaja-alaisesti omaa persoonallisuutta, sekä tiedollista, tunne- ja käytöspuolta”.¹²²

¹²⁰ Ks. mietinnöstä myös Zachris Castrén: Valtio ja vapaa kansansivistystyö, teoksessa Valistus, sivistys, kasvat-
tus (Castrén 1991b) s 141–158, lainaus s 141; ks. myös Kosti Huuhka: Vapaa kansansivistystyö ja
aikuiskasvatus, teoksessa Valistus, sivistys, kasvatus (Huuhka 1991) s 127–129; Alanen 1986 s 54; Karjalainen s
197.

¹²¹ Ks. esim. Kantasalmi s 22; adjektiivi omaehtoinen toistuu lukuisissa TSL:n teksteissä vuosikymmenien
varrella.

¹²² Jukka Tuomisto 2003 s 67–68, lainaukset s 67.

Työläisopiskelijassa oli luontevaa esitellä Zachris Castrénin havaintoja ja näkemyksiä kansansivistystyöstä. Niin paljon hänellä oli sellaisia samansuuntaisia ajatuksia, joita hänen ystävänsä TSL:n puheenjohtaja Väinö Voionmaa oli ääneen esittänyt työväenliikkeen sivistystyön suunnalla. Vaativa ja vakava tavoite sivistyneestä ihmisestä ja samalla vastuullisesta yhteiskunnan jäsenestä oli yhteinen. Siihen sisältyi myös ajatus yhteiskunnan rauhallisesta kehittämisestä.¹²³

¹²³ Jukka Tuomisto onkin luonnehtinut, että vapaa kansansivistystyö oli kokonaisuudessaan ajanjaksolla 1918–39 suomalaista kansaa yhdistämässä (2003 s 66).